

קונצנזוס בציבור הישראלי שאנחנו חייבים גבול טבעי בינינו לבין הכוחות הערביים ממזרח לנו. הדחינות, עצימת העיניים והמסמוס נמצאים אפוא בכל עבר. ההנהגה הפוליטית הנוכחית מסרבת להסתכל למציאות בעיניים, נמנעת מלומר לציבור הישראלי את האמת ומתבוססת באוזלת יד.

החסמים בשוק הפוליטי

ההרגל הישראלי המגונה של התעלמות מבעיות עד לרגע הפיכתן לאיום לאומי איננו גזרת גורל. דם פוליטי חדש יכול וצריך לרענן את האליטה הפוליטית שלנו. אך כדי לאפשר הרס פוליטי יצירתי, אם לאמץ לרגע את הטרמינולוגיה של הכלכלן הפוליטי יוזף שומפטר, עלינו להיות ערים לחסמים הניצבים בשוק הפוליטי שלנו.

אין זה מקרה שאותם שחקנים פוליטיים מלווים אותנו זה עשרות שנים. הסיבה המרכזית לכך היא חסם כניסה גבוה לזירה הפוליטית, בדמות אחוז חסימה העומד על 3.25%. כפי שהראינו ב'השילוח', אחוז חסימה גבוה אינו מחולל יציבות פוליטית, אינו תורם לפוליטיקה מגוונת, ולמעשה הוא אמצעי מגונה המשמר את כוחן של מפלגות ותיקות אך כושלות על חשבון מפלגות חדשות בעלות משנה סדורה ורצון כן להוביל מהלכים אמיצים. אחוז חסימה גבוה הוא אם כן חסם אחד הניצב בכניסה לשוק הפוליטי הישראלי. חסם שני הוא חוק מימון מפלגות. החוק מעביר למעשה כספי ציבור נדיבים לחברי כנסת מכהנים ללא תלות ברמת שביעות הרצון מהם, בעוד יכולת גיוס הכספים של שחקנים חדשים מוגבלת בצורה מחמירה. כך למשל תקרת התרומה הפוליטית מאדם אחד עומדת

בשדה הפוליטי נוח לנבחרי הציבור להותיר טיפול באתגרים לאלה שיבוא אחריהם. הפוליטיקה היא ממלכת הטרמפיסטים, כר פורה למילים גבוהות ולעשייה מועטה.

הברחה מן הצורך להתמודד באומץ עם בעיות התחילה בראשית המדינה. כך למשל מוסמסה בשל אינטרסים פוליטיים מיידיים ההחלטה לקבוע חוקה למדינת ישראל. הוא הדבר גם באשר לסטטוס קוו בין הציבור החרדי לאוכלוסיית הרוב הלא חרדית. דוגמה נוספת לכך היא המשבר הכלכלי הקשה שפקד את החברה הישראלית במהלך שנות השמונים, ששיאו באינפלציה חסרת שליטה ובחילופים תכופים של שרי אוצר. המפלות הכלכלית נבלמה רק הודות לתוכנית הייצוב: בזכות החלטה להתמודד באומץ עם אתגר ממשי שאיים לסחוף למצולות את הכלכלה הישראלית.

מה שהיה נכון בעבר נכון גם היום. גם עתה, כולם מזהים את האתגרים שהחברה הישראלית ומדינת ישראל ניצבות מולם, אך החלטות רציניות בעניינם אינן מתקבלות. כך למשל, הנגב היה לשטח הפקר, אך ממשלות ישראל נמנעות מלטפל באומץ בסוגית הקרקעות שם. הבנייה הבלתי חוקית בירושלים, במגזר הערבי וברחבי הארץ נהפכה לתופעה שכיחה, אך מענה אפקטיבי אין בנמצא. היישובים הערביים מוצפים בכלי נשק הגובים מחיר יקר מהציבור הערבי עצמו ואשר עלולים להיות מופנים כלפי הציבור היהודי, אך המשטרה אובדת עצות. גם לגבי יהודה ושומרון החלטנו שלא להחליט. אנחנו מתיישבים בשטחי המולדת אבל לא מכריזים עליהם ריבונות. גם על בקעת הירדן לא הכרזנו ריבונות ישראלית, למרות

קודם כול שינוי תודעתי עמוק מצדם של נבחרי הציבור עצמם. הכוח והסמכות לא יחזרו לכנסת מעצמם. הבעיה המשטרית שלנו גם היא לא תיפתר מעצמה.

אירועי שבעה באוקטובר לימדו אותנו בדרך הקשה ששקט הוא רפש. מנהרות חמאס לא יתמוטטו מעצמן; הטילים ארוכי הטווח של חיזבאללה לא יחלידו בקני השיגור; פרויקט הגרעין האיראני לא יעמוד מלכת מעצמו; יוקר המחיה לא ימוגר ללא מהלכי מדיניות מרחיקי לכת; החוב הלאומי של ישראל לא יעלם אם נעצום עיניים; האקדמיה לא תהפוך לפלורליסטית יותר אם רק נמשיך להתלונן; הציבור החרדי לא ישתלב בצבא ובמשק מכוחה של היד הנעלמה; הבעיות של מדינת ישראל לא תיפתרנה מעצמן.

בכלכלה, מוצרים חדשים מחליפים סחורות ישנות. עסקים שמעניקים ערך לצרכן דוחקים החוצה פירמות שאיבדו את אמון הצרכנים. הון פיזי מחליף את מה שבעבר רק ידיים חשופות יכלו לעשות; יזמים חדשים מטפסים ויזמים ישנים יורדים מן הסולם. אומנם, מדינה אינה חברה פרטית ועם הוא הרבה יותר מקהל לקוחות. אך בדומה לשוק, רק יזמות וחדשנות פוליטית תאפשר למדינת ישראל להתמודד באומץ עם אתגריה. יזמות פוליטית כזאת חסרה כרגע, אך טבעם של יזמים הוא להתגבר על מכשולים ולחולל שינוי מיטיב.

בישראל על עשרת אלפים שקלים בלבד.

חסמי הכניסה לשוק הפוליטי אינם רק חוקים אלא גם מבניים. שיטת הבחירות בישראל היא ארצית ויחסית. בהתאם לכך, לסיעות שהתארגנות מקומית קשה לרכוש את אהדתו של ציבור מרוחק. לכך יש להוסיף כי ישנה הטיה מובנית של התקשורת הארצית לטובת שחקנים קיימים שמטבעם כבר עוסקים שנים בסוגיות לאומיות. בהינתן שהתקשורת בלאו הכי מוטה שמאלה בהשקפת עולמה, לשחקנים חדשים מימין קשה על אחת כמה וכמה לחדור לשדה הפוליטי.

החסם האחרון הוא החמקמק מכולם. אין מדובר בחסם כניסה כי אם בחסם ביצועי. גם כאשר מפלגות מצליחות להתארגן, להיכנס לבית הנבחרים ולצבור כוח והשפעה, הדבר אינו מתורגם למדיניות ציבורית אפקטיבית. זאת משום שהמשמעות של היות נבחר ציבור בעל סמכות ואחריות נהפכה לסיסמה ותו לא. לאורך שנים ארוכות הכנסת אפשרה זליגה של סמכות לפקידות המדינה, ליועצים משפטיים ולבתי המשפט. חלקם אף קיבלו את התזה המופרכת שלפיה דמוקרטיה תקינה מצריכה את קיומם של "שומרי סף" נטולי שמירה ופיקוח שיהיו בעלי זכות וטו על פעילות נבחרי הציבור. תופעה זו היא מהשורשים החולים ביותר של מבנה המשטר בישראל, ושינויה טעון

שיגיא ברמק

בשבת האזרחות

הקצנתו של הליברליזם שוחקת את מושג האזרחות: רגש ההשתייכות והחובה של אדם למולדתו. מכאן קצרה הדרך לאיומי הירידה לחו"ל

טרם החלו לעזוב בהמוניהם, עלינו לתת את דעתנו לעצם השימוש התכוף ב"שוט העזיבה" וללגיטימציה שהוא מקבל, שכן זו תופעה הרחוקה מלהיות מובנת מאליה. ישראל, עם כל מגרעותיה וחסרונותיה, אינה מדינה נחשלת ואין סכנה שתהפוך כזאת בעתיד הנראה לעין. היא איננה סובלת ממלחמות אזרחים כמו סוריה, משטרה אינה דכאני כמו המשטר ברוסיה, כלכלתה אינה קורסת כמו כלכלת ונצואלה, ואין בה פתולוגיות חברתיות חמורות כגון התמוטטות מוסד המשפחה ומגפת חומרים אופיאטיים בדומה לארצות הברית. אפילו הקיטוב החברתי בה אינו יוצא דופן, כפי שמלמדת עליית הימין הלאומי ברחבי יבשת אירופה. למעשה, רוב האנשים המאיימים לעזוב נהנים ממלוא החירויות הפוליטיות, ושייכים כנראה לעשירונים הגבוהים בהתפלגות ההכנסות. הם חיים טוב וחיים חופשי. בזוכרנו כיצד סיכנו יהודים את חייהם כדי לעלות לארץ ישראל כשהטורקים והאנגלים שלטו בה, ובשנותיה הראשונות של המדינה כשכלכלתה הייתה מפגרת והיא עצמה עמדה על סף כיליון ביטחוני, שיח העזיבה במציאות של חוסן ושגשוג לאומי נראה מוזר לגמרי.

כיצד להסביר את הנכונות של אנשים משכילים ואמידים לוותר על תפקידם כאזרחים במדינה היהודית היחידה בעולם?

אחת התופעות המצערות בשיח הציבורי מאז המחלוקת על הרפורמה המשפטית, וביתר שאת לאחר אירועי 7 באוקטובר, היא האיום המרומז – ולא אחת המפורש – בירידה מהארץ. הוא צץ תדיר ברשתות החברתיות, ואף זכה להתייחסות מפוליטיקאים בכירים ואף מראשי ממשלה לשעבר. הוא בא לידי ביטוי במגוון דרכים. ישנם אלה שאיימו אך לא מכבר לעזוב את המדינה אם תקודם הרפורמה המשפטית, שכן אין הם מוכנים לחיות במדינה שחזלה, לטעמם, להיות דמוקרטית. אחרים, המאמינים בדטרמיניזם דמוגרפי, הכריזו כי עתידה של ישראל נחרץ להפוך למדינה נחשלת מבחינה כלכלית ושמרנית מבחינה חברתית, בשעה שהם חושקים ברווחה חומרית ובחופש אישי שיוכלו להשיג במקומות אחרים. קולות נוספים הכריזו כי אם לאחר הבחירות לא תקום ממשלה שונה, ונתניהו יעמוד פעם נוספת בראשות הממשלה, כי אז חברות הייטק ואנשים בעלי כישורים נצרכים בשווקים גלובליים לא יהססו להצביע בארנק וברגליים. והיו גם אלה שהצהירו כי "פגיעה בעולם הישיבות" תניע אותם להקים מרכזי תורה בארצות נכר.

נכון לכתבת שורות אלו, נראה כי שיח הירידה מהארץ אינו מתורגם למספרים. כלומר, הרוב דיבורים. אך גם אם אנשים

אזרחים אפוא, לפי אריסטו, הם מי שיש להם חלק פעיל בכהונות השלטון (או לפחות האפשרות והציפייה החברתית הנלווית אליה לקחת בהן חלק). בהתאם לכך, המדינה להבנתו של אריסטו היא צורה של שותפות במשטר המדינה, וספציפית: שותפות של אזרחים במשטר המדינה. הגדרה זו הולמת כמובן את הבחנתו של אריסטו שלפיה האדם הוא מטבעו בעל חיים פוליטי, ואת תפיסתו שהמדינה קיימת לא למען הבטחת החיים בלבד כי אם למען החיים הטובים. "מדינה", מזכיר לנו גדול הפילוסופים של העת העתיקה, "היא שותפות של בתי אב ושבטים החוברים יחדיו כדי לחיות היטב ולמען חיים שלמים ועצמאיים" (עמ' 143).

ביסוד תפיסת האזרחות כפי שהבינו אותה בימי קדם עמדו החובה האזרחית והמידות הטובות של האזרח. חובתו הבסיסית של האזרח הייתה כמובן לעמוד ברשות עצמו, כלומר לכלכל את עצמו ואת משפחתו, ולתרום לטובת העיר. חובתו העליונה הייתה לא רק לקחת חלק בניהול העניינים המשותפים אלא גם להגן על המדינה. כפי שציין המדינאי הרומי הדגול קיקרו: "יקרים לנו הורינו, ילדינו, קרובי המשפחה והידידים; אולם ארץ אבות אחת מכילה את כל האהבות של כולנו, ומיהו האיש הטוב אשר יהסס להתייצב למענה מול פני המוות, אם עתיד הוא בכך להביא לה תועלת?" (קיקרו, על החובות, מרומית: אביבה קציר, בר-אילן, תשס"ג, עמ' 62). חובה אזרחית זו נשענה על מידות טובות מובחנות, ביניהן אהבת המולדת והנכונות להגן עליה, אומץ בשדה הקרב, דבקות באלים, במקדשים ובמסורות המשותפות, חוכמה מעשית,

איך להסביר את הנורמליזציה והלגיטימציה של "שיח העזיבה"? מדוע אמירות מסוג "נפולות של נמושות", אם להזכר בדבריו של יצחק רבין המנוח, שבעבר נתפסו לא רק כלגיטימיות אלא כרצויות, ממותגות כיום כמיושנות במקרה הטוב וכמגונות במקרה הרע?

התשובה לשאלות הללו טמונה בתופעה כלל-מערבית מדאיגה: שחיקה עקבית של מושג האזרחות, הנובעת מהקצנה בתפיסת הליברליזם ובהבנתו. היחס בין מושג האזרחות, הלקוח מהשקפת העולם הרפובליקנית, לבין הליברליזם המודרני, הוא יחס מתוח שמגיע כיום לנקודת סף-קריסה ברחבי המערב ובכלל זה גם בישראל.

*

מושג האזרחות קדם במאות שנים לעליית הליברליזם המודרני. הליברליזם הגיח לאוויר העולם בצורה מדורגת באירופה במהלך המאות ה-16 וה-17, ואילו מושג האזרחות, המהווה חלק מרכזי בתפיסה המדינית המכונה 'רפובליקניזם', יסודו בפוליס היוונית וברפובליקה הרומית. כך למשל הקדיש אריסטו את ספר ג ביצירתו פוליטיקה לבירור השאלה "מי אמור להיקרא אזרח ומהו אזרח". על כך השיב כי "אזרח במלוא מובן המילה – אין דבר שיגדירו טוב יותר מן ההשתתפות בשיפוט ובשלטון" (אריסטו, פוליטיקה, מיוונית: נורית קרשון, רסלינג, 2009, עמ' 121). אם לקחת כדוגמה את אתונה העתיקה: השתתפות בבתי הדין העממיים, באספת העם ובמועצה המדינית היא שהפכה אדם מסתם תושב של חבל הארץ אטיקה לאזרח מלא של עיר-המדינה אתונה.

ובאופן כללי העלאה על נס של הטוב המשותף.

נקל לשים לב כי מושג האזרחות שזה עתה עמדנו בקצרה על מאפייניו אינו ניצב בלב השקפת העולם הליברלית. לא את חובת השותפות בשלטון הוא מעלה על נס, אלא את חירויות הפרט (או "זכויות האדם"). הליברליזם מעמיד במרכז את האדם המופשט, במצב טרום מדיני וטרום אזרחי. הוגים ליברלים מובילים, ובראשם בנז'מין קונסטאן הצרפתי, הנגידו במפורש את הליברליזם המודרני לרפובליקניזם העתיק. האדם המודרני, כתב קונסטאן, אינו רוצה לקחת חלק בשלטון, אלא חושק שהשלטון יניח לו לרדוף אחר הנאותיו הפרטיות ללא הפרעה. עקרונית, הליברליזם יכול להתממש גם בחסות מלוכה נאורה או אריסטוקרטיה של מידות טובות המקפידות על הבטחת החופש. חיים, חירות, והמרדף של היחיד אחר אושרו – זו תמצית הליברליזם בצורתו הקלאסית. העיקר: החובות האזרחיות אינן נובעות בשום צורה מהאתוס הליברלי.

אך תהיה זו טעות לחשוב שעליית הליברליזם הובילה להיעלמות תפיסת האזרחות. לפחות בתחילת הדרך נראה היה כי השניים יכולים ואף מוכרחים לדור יחדיו. כך למשל אבותיה המייסדים של ארצות הברית העלו על נס הן את האזרחות הפעילה ברמה המקומית, הן את חירות הפרט. השתיים לא רק שלא נתפסו כסותרות, אלא אף נתפסו כמשלימות. תומס ג'פרסון, למשל, סבר כי רק ציבור של אזרחים העומדים ברשות עצמם יכול להבטיח חירויות אישיות לאורך זמן. בהקשר האמריקני, רטוריקה ליברלית

כיסתה את מה שהייתה בפועל מציאות של אזרחות פוליטית פעילה וענפה בכל רמות החיים.

ואולם כיום אנו עדים לשחיקה גוברת של מושג האזרחות על ידי הקצנה חסרת תקדים של הליברליזם. בחמש דרכים חותרים הליברליזם בן זמננו ונגזרותיו תחת מושג האזרחות.

1. תפיסות פוסט-לאומיות ועל-לאומיות. אזרחות היא תמיד קונקרטית. היא מבחינה בין מי שהינם אזרחים לבין מי שהינם זרים. היא תחומה לציבור מסוים המקיים חיים משותפים מובחנים בטריטוריה מוגדרת, בין אם זו הטריטוריה של הפוליס או של מדינת הלאום. שאיפות קוסמופוליטיות וארגונים על-לאומיים כגון האיחוד האירופי עולים בקנה אחד עם השקפת העולם הליברלית, אך לא עם תפיסה מוצקה של אזרחות. "אזרח העולם" הוא אזרח של שום מקום. ארגונים על-לאומיים כה רחוקים מהאזרח ומיכולת ההשפעה האזרחית, שעצם הפעילות האזרחית נעשית בלתי סבירה וחסרת טעם.

2. עלייתו של שיח זכויות האדם, ואינפלציית הזכויות הנלוות אליו. להבדיל משיח הזכויות הרזה שאפיין את הליברליזם הקלאסי, שיח הזכויות המודרני כולל שורה שלמה של שירותים שעל המדינה לספק גם למי שאינם אזרחיה. כך נוצר מצב אבסורדי שבו מהגרים בלתי חוקיים, למשל, מנועים מלקחת חלק בחובות המוטלות על ציבור האזרחים, אך האזרחים מחויבים (בדרך כלל על ידי בתי משפט) לספק הטבות חומריות לזרים, גם זרים מפירי חוק, משום עצם היותם בני אדם.

ספק שהגלובליזציה המודרנית הגדילה את התלות הכלכלית הבין-לאומית עשרות מונים. השוק הגלובלי מאפשר לאנשים ניידיים, בעלי כישורים שיש להם ביקוש רב, לעזוב עם כל שינוי פוליטי וחברתי שאינו לרוחם.

*

להקצנה הליברלית יש אם כן ביטויים רבים, והיא לא פסחה על ישראל. בדומה למקומות אחרים, גם אצלנו הקבוצות הליברליות מכול הן הקבוצות שבהן אתוס האזרחות נשחק במידה הרבה ביותר. לא בכדי איומי העזיבה מגיעים ממחוזות ליברליים ולא שמרניים. עם זאת, באורח פרדוקסלי, גם המגזר הליברלי פחות מכולם, קרי המגזר החרדי, סובל ממגרעות עמוקות באתוס האזרחות. בפרט, העובדה שגברים בריאים בגופם ובנפשם לא לוקחים חלק בחובה האזרחית הראשונה במעלה, הגנה על המולדת, היא בעיה כבדת משקל שמוכרח לבוא על פתרונה.

מה אפשר לעשות לנוכח התופעה הזאת?

במובנים רבים, הדרך לטפל באתגר שתיארנו עוברת במאמץ משותף להפוך את ישראל למקום אטרקטיבי יותר לליברלים. ישראל היא מדינה חופשית, אך בתחומים לא מעטים היא יכולה וצריכה להיות מדינה חופשית אף יותר. כך למשל, אפשר להפוך את ישראל למדינה בעלת כלכלה חופשית יותר. אפשר לספק הגנות לזכויות קניין פרטי ולהבטיח את חופש החוזים. אפשר גם להעצים את האוטונומיה של הממשל המקומי ולאפשר לו להיענות יותר לרצונות האזרחים.

3. עלייתה של פוליטיקת הזהויות. כפי שמציין הקלאסיקן הנודע ויקטור דייויס האנסון, תפיסת האזרחות מבוססת על שותפות באנחנו קולקטיבי המתעלה על חלוקות שהן פרי המקרה והגורל. לעומת זאת, פוליטיקת הזהויות יוצרת נאמנויות חדשות המבוססות על גזע, מגדר ונטייה מינית, ובאותה נשימה מחוללת קיטוב בקרב ציבור האזרחים על ידי תיאור היחסים החברתיים כחיסים של מאבק על הגמוניה בין מדכאים למדוכאים.

4. נדידת הסמכויות מפרלמנטים נבחרים אל בירוקרטיות לא נגישות ולא שקופות ואל בתי משפט לא ייצוגיים ולא אחראיים. אחת המטרות של הליברליזם המודרני והויריסטוקרטיה הנלווית אליו היא לבצע דה-פוליטיזציה לפוליטיקה. אם בעבר הליברליזם צעד יד ביד עם העם נגד כוחם העודף של מלכים ואצילים, כיום הליברליזם מנסה לגרוע מכוחם והשפעתם של ההמונים על ידי העברת כוחות לטכנוקרטים ולמשפטנים. אזרחות פעילה, בעיניים ליברליות, אינה בהכרח ברכה, שכן אזרחות פעילה יכולה להצמיח שלטון שאינו ליברלי דיו.

5. הגלובליזציה הכלכלית. מושג האזרחות מבוסס על קיומם של גבולות ברורים ומוגדרים המבחינים בין אזרחים לשאינם אזרחים. ואילו חירותנות כלכלית, בהגדרה ממש, אינה מכירה בגבולות מהסוג הזה. השוק הוא גלובלי. בעלי הון יכולים להעתיק את הונם ממדינה למדינה, וסחורות זורמות לשווקים לאומיים מכל רחבי הגלובוס. עובדה זו הייתה נכונה עוד בימיו של אריסטו, וכבר אז שמה ללעג את שאיפתו לאוטורקיה כלכלית של הפוליס; אך אין

שותפות זו לוקחת ברצינות חירויות, אבל אינה ממוקדת בהן ואינה מעניקה להן מונופול. ממשל רפובליקני יכול ללבוש צורה ליברלית יותר או ליברלית פחות, אבל הדגש הוא על קיומו של ממשל רפובליקני. רק אימוץ מחודש של אתוס רפובליקני יוכל לעצור את הקצנותיו של הליברליזם ולהפיח תקווה בקבוצות שונות שיש להן חלק ממשי בעיצובה של הציבוריות הישראלית.

אך הדרך הרצינית לטפל באתגר עוברת בהחייאה נחוצה של אתוס האזרחות. עלינו למסגר בצורה שונה את השיח הציבורי: לאמץ שיח רפובליקני, לא ליברלי. עלינו לשוב ולראות במדינת ישראל לא אוטופיה ליברלית שתכליתה לְמַרְב חירויות אלא, בשפתו של אריסטו, שותפות של אזרחים במשטר המדינה. ספציפית, שותפות של אזרחים יהודים במדינתם הריבונית.

פרנק פונרדי

פופוליזם פירושו לקחת את העם ברצינות

כשהאליטות במערב מתנתקות מהאומות שלהן, הפופוליזם הלאומי ממלא פער חיוני

האיום מצידו. לעיתים משייכים אותו לעולם המחלות ומתארים אותו כווירוס. צמיחתה של תנועה פוליטית זו או אחרת שסומנה כפופוליסטית מדומה לפעמים לזיהום ולפעמים למגפה. "המגפה הבאה: פריצתו של הפופוליזם מתעורר", מזהיר אחד הפרשנים. "הפופוליזם, הגזענות ושנאת הזרים הדביקו את אירופה", טוען כותב באתר 'יוראקטיב'.¹ ניסוח זהה נמצא גם בפוסט פייסבוק של "הצעירים הפדרליסטים האירופיים". אקדמאי אמריקני כותב על "הפופוליזם כנגיף תרבותי".² מאמר על המפלגה הספרדית 'וקס' מוכתר בכותרת "יורוס פוליטי? השיח הפופוליסטי של ווקס בזמני משבר".³ אוטו אינגליש, פרשן ב'פוליטיקו', הביע

מאז תחילת המאה הנוכחית פורח הפופוליזם כאמצעי למחזור הפחדים של האליטות במערב. בתקשורת מהזרם המרכזי, הפופוליזם נתפס כסָמָן לכוח אפל ומסוכן שעלול לערער את המוסדות הפוליטיים היציבים שטופחו בזהירות בעידן שלאחר מלחמת העולם השנייה. משום כך, תארים כמו "קיצוני", "ימני קיצוני", "סמכותני", "גזעני" ואפילו "פשיסטי" מזווגים תדיר למילה פופוליסטי. האסטרטגיה הממסגרת את הפופוליזם כהיפוכן של הנורמות הדמוקרטיות והליברליות נועדה ליצור מרחק מוסרי בינו לבין שאר החברה.

ייצוג הפופוליזם כמחלה מוסרית מונחל תכופות באמצעות סיפּר היסטרי על היקף

המפלגות הפופוליסטיות כיריבות לגיטימיות. הן נתפסות שם כאויבות, והאיחוד האירופי מזרים כספים למיזמים שמטרתם למגר את מגפת הפופוליזם. אחד המיזמים האלה נקרא "מתנגדים לאיום הפופוליסטי: המלצות למדיניות וכלים חינוכיים". ההנמקה שהוא מספק היא ש"רגשות פופוליסטיים ופוליטיקה פופוליסטית מתפשטים על פני אירופה וקורעים את החברה שלנו לאנחנו ו'הם'. המיזם מציג את עצמו כ"פרויקט במימון האיחוד האירופי", אשר "מתייזב לנוכח האתגר הזה, ועל ידי כך מבטיח יציבות לדמוקרטיה הליברליות".⁶

העובדה שהאיחוד האירופי מסבסד תעמולה להדיפת המפלגות הפופוליסטיות מלמדת שהוא אינו רואה בכל המפלגות ביבשת שותפות פוליטיות לגיטימיות. אדרבה, הוא מנסה לשים אותן בהסגר. ביטוי צורם במיוחד לרגש זה נמצא בדברי ז'אן-קלוד יונקר, נשיא הנציבות האירופית לשעבר, אשר ראה במאבק נגד הפופוליזם מעין מלחמת קודש. בשנת 2016 הוא הזהיר מפני הסכנה הגלומה ב"פופוליזם הדוהר". בהוסיפו כי "עלינו להילחם בלאומנות" ו"לחסום את דרכו של הפופוליזם", הוא עורר זיכרונות מהימים היפים של המלחמה נגד הפשיזם.

שנאה לאומה

לדידו של יונקר, פופוליזם ולאומנות הם שני איומים על אורח חיו, ושניהם כרוכים יחדיו. מנקודת מבטו, רגש לאומי חזק הוא איום ישיר על המיזם הפדרליסטי שמקדמים ה"אירוקרטים", פקידי האיחוד

תקווה ש"הקורבן הבא של נגיף הקורונה" יהיה "הפופוליזם".⁴ אחרים היו זהירים יותר ודיווחו כי "הקורונה לא הרגה את הפופוליזם העולמי".⁵

השימוש בשיח רפואי המאבחן את הפופוליזם כחולי מוסרי מזכיר את השימוש בפסיכולוגיית ההמון, במאה ה-19, כדי לשלול לגיטימיות משאיפותיו הדמוקרטיות של העם. הדמוניזציה של ההמונים במאה ה-19 היא, בדיעבד, מבשרת הפתולוגיזציה של הפופוליזם בזמננו. אנשי פסיכולוגיית ההמונים, כגון גוסטב לה'בון, ראו את העם כהמון שטוף באי-רציונליות ובהזיות. כאז כן עתה, השיח הרפואי על החיים הציבוריים, המדיקליזציה שלהם, מבטא שנאה של האליטה לכל הנחותים ממנה בסולם החברתי המעזים לערער על שלטונה.

בשנים האחרונות, תחזיות אופטימיות על מות הפופוליזם מופצות במקביל לנבואות זעם על החורבן שעתיד הפופוליזם לחולל. "האם אירופה הגיעה לנקודת השיא של הפופוליזם?" שאל פול טיילור ב'פוליטיקו' (5.9.2019), והכריז כי "אפשר שכיוון התנועה התהפך, והימין הלאומני מתחיל בירידתו". בחודשים האחרונים גוּזוּ התקוות הללו, שכן ברור כי כל התנועות המתויגות כפופוליסטיות נמצאות בעלייה. הבחירות בחודש יוני לפרלמנט האירופי הובילו לעלייה ניכרת במספר הנבחרים המשויכים למפלגות פופוליסטיות. נראה שהשיח המשפיל, הרואה בפופוליזם נגיף, לא יועיל הרבה למבקשים לבלום אותו.

הסלידה מהפופוליזם שכחה במיוחד בחוגי האוליגרכיה המנהלת את האיחוד האירופי. שם מסרבים להחשיב את

האירופי. ואכן, מאחורי הרטוריקה האנטי־פופוליסטית הצורמת מסתתרת האמונה כי יש להכפיף את הרגישויות הלאומיות לחזון הקוסמופוליטי. רוב האירוקרטים ואנשי האליטות הגלובליסטיות התפרקו מן הלאומיות כדי כך שנוח להם יותר לתאר את עצמם כאזרחי העולם. להבדיל מהאנשים התומכים במפלגות פופוליסטיות ומזדהים עם הלאום שלהם, האליטות הקוסמופוליטיות התנתקו מהקרקע שלרגליהן. כדברי הסוציולוג מנואל קסטלס, "האליטות הן קוסמופוליטיות והעם מקומי".

אליטות אלו, בניתוקן מעמיהן, לא רק שאינן מבינות מה מניע את העם, אלא הן גם מתבוננות בו בבוז מתנשא. האליטות התרבותיות, ובפרט האינטלקטואלים שבתוכן, רואות עצמן עליונות לחלוטין על בני ארצן המושרשים בלאומיותם. כך, לדוגמה, שני סוציולוגים אירופיים נודעים, אולריך זֶק ואנתוני גִ'דנס, טענו כי "הלאומיות נעשתה לאויב הגרוע ביותר של האומות האירופיות". באותה רוח, הפילוסופית מאוניברסיטת שיקגו מרתה נוסבאום תיארה את הדגשת "הגאוה הלאומית" כ"סכנה מוסרית", וטענה לעליונות אתית של הקוסמופוליטיות על פני הפטריוטיות.

האליטות התרבותיות במערב רואות את הפטריוטיות כמחלה קרתנית. משום כך, לאחר משאל העם על הברקזיט (פרישת בריטניה מהאיחוד האירופי), פוליטיקאים וקובעי מדיניות בריטים שתמכו בהישארות באיחוד נועדו בגלוי עם עמיתיהם מן האיחוד ועשו כל שביכולתם להשפיל את בני ארצם תומכי הברקזיט ולערערם.

בשלל מאמרים והכרזות אותתו שהמשותף ביניהם לבין שותפיהם להשקפה באירופה רב מהמשותף בינם לבין בני עמם צרי האופקים ושונאי הזרים שתמכו בברקזיט. היו מהם שהרחיקו לכת כדי איום לעזוב את בריטניה ולהתיישב באחת מארצות האיחוד הנאורות.

המחלוקות שנחשפו סביב הברקזיט ופוליטיקת התרבות מבליטות התפתחות פוליטית דרמטית שממעטים לדון בה: התפרקותם של חלקים חשובים במעמד הפוליטי במערב מן הלאום ומן הטריטוריה.

במבט שטחי, פנייתן של האליטות לעבר ההתפרקות מהלאומיות נראית תוצר של תהליך הגלובליזציה. פרשנים לא־מספר טענו כי הרשתות הגלובליות מחליפות את אלו הלאומיות, ומתוך כך מוסדות על־לאומיים מושכים אליהם את טובי המוחות. יזמים, מדענים ואקדמאים פונים לחשיבה גלובלית יותר ויותר, ומאמצים גישה אדישה כלפי השתייכותם הלאומית. מבט מעמיק יותר יגלה שהדברים אינם כה פשוטים. התרחקותן של האליטות מהלאומיות אינה רק תסמין של הגלובליזציה. ההתרחקות היא גם פוליטית ותרבותית. לפני הברקזיט, רבים מן החברים הבריטים בפרלמנט האירופי הרגישו שהמשותף בינם לבין עמיתם הצרפתי גדול מזה שבינם לבין המצביעים שבחרו בהם. אחד הפרשנים הראשונים שהצביעו על מגמת הדה־לאומיות של האליטות היה הפילוסוף המדיני האמריקני כריסטופר לאש. כך כתב ב־1995:

אלה השואפים להשתייך לאצולת החכמים החדשה נוטים להתקבץ

יהיה מבוא לאזרחות עולמית אלא להפך: סופה של כל אזרחות שהיא. הוא יהיה שיאה של הפוליטיקה העולמית, אבל גם קיצה.

מפעל האזרחות נטולת הטריטוריה והחלשת הריבונות הלאומית, יהיו מניעיו אשר יהיו, הוא איום ישיר על הדמוקרטיה ועל החיים הציבוריים. מדינות הלאום, נחשוב עליהם את אשר נחשוב, הן המסגרת היחידה המאפשרת חיי ציבור דמוקרטיים. מנגנון ההכרעה הדמוקרטי יכול לפעול ולהשיג תוצאות מרשימות רק אם הוא פועל בקרב אזרחים הבאים במגע זה עם זה, בתוך ישות גאוגרפית תחומה.

בחיבורו 'לשלום הנצחי' (1795) פיתח הפילוסוף עמנואל קאנט, מייסד ההגות הקוסמופוליטית המודרנית, את רעיון "הזכות הקוסמופוליטית" שלפיו אין להתייחס באיבה לזרים הנכנסים לשטחה של מדינה. הוא קרא לזה "הזכות הטבעית לאכסנאות". אבל קאנט התכוון לשהות כבאכסניה ולא להתיישבות קבע, ובוודאי לא פקפק בלגיטימיות של גבולות טריטוריאליים. הוא התנגד למטיפים לעולם שאין בו גבולות, וטען שמדינה כלל עולמית תוביל לרודנות כלל עולמית. קאנט דגל בפרדציה של מדינות עצמאיות וחופשיות, "ברית עמים" ולא "ממלכת עמים". לדעתו פרדציה כזאת "עדיפה על פני התקבצותם של לאומים נפרדים תחת כוח יחיד ששעבד את שאר העולם ויצר מלוכה אוניברסלית". הוא סבר שחוקים הנקבעים ברשות שהיא גבוהה ממדינת הלאום, חסר להם העומק המוסרי הנחוץ להפעלת סמכות, והזהיר כי "חוקים יאבדו בהדרגה את השפעתם אם הממשלה

בערי החוף, מפנים עורף לפנים הארץ, ומטפחים קשרים עם השוק הבינלאומי של הכסף המתנייד במהירות, הזוהר, האופנה והתרבות הפופולרית. לא ברור אם הם חושבים על עצמם כאמריקנים בכלל. כן ברור שהפטריטיטיות אינה מדורגת ברום סולם הערכים שלהם.⁷

לאש גם ציין שבניגוד לקור שנשב מהם כלפי הפטריטיטיות, הם חיבקו ואימצו את הרב־תרבותיות והגיוון. הנפש הגלובליסטית נמשכת באורח ספונטני אל תפיסות המזלזלות בתרבות לאומית ובערכיה המסורתיים. מן הטעם הזה ממלאת האליטה הגלובליסטית, על חבריה ועל מוסדותיה, תפקיד מרכזי במלחמת התרבות הנוכחית. מלחמה זו, מצידה, חרפה את הניתוק של האליטות מחיי האומה. שכן במאבק הזה הן ודאי קרובות יותר אל שותפותיהן להשקפה בחו"ל.

הטענות נגד ריבונות לאומית מניחים עליונות של ערכים אוניברסליים והומניטריים. אלא שהאוניברסליזם נעשה לקריקטורה של עצמו כשהוא משתנה לכדי כוח מטפיזי העומד מעל למוסדות הלאומיים שמבעדם מציירים בני אדם את תמונת עולמם. יש בו משום ניסיון לנתק את הריבונות מן הטריטוריה ולצמצם את בני האדם לתכונותיהם האיטיות המופשטות. מתוך כך נשללים מן האזרחים הערכים הלאומיים הנותנים לחייהם משמעות. האנושות אינה מהות הנשגבת מן הגבולות והמוסדות שהיא יצרה בעמל ובמכאוב. משום כך טענה חנה ארנדט כדברים האלה:

כינונה של ריבונות עולמית אחת לא

לאלה המנסים לנשל אותו מזהותו הלאומית. האנטי-פופוליזם מבטא דחייה אינסטינקטיבית של הדמוקרטיה. יריבי הפופוליזם החילו שיח רפואי גם על הדמוקרטיה. ראוי לזכור שמבחינה היסטוריה, הקישור של הדמוקרטיה לזיהומים והדבקות קדם לתיאור הפופוליזם כנגיף. הפחד מפני הדמוקרטיה התבטא בהצגתה כווירוס קטלני. ב־1841, בבקשו להפנות את תשומת הלב למחלה המסוכנת כביכול, הסביר הכומר ג'ושוע ברוקס כי מקור ההסתה העיקרי לרוח המהפכנית ששטפה את צרפת, בלגיה, איטליה, פולין ומקומות נוספים הוא "הנגיף הדמוקרטי"⁸. תודה לאל, הדמוקרטיה והפופוליזם אכן נמצאו מידידיהם.

תגדיל את מוטת כנפיה, ורודנות חסרת נשמה, שמחצה את יסודות הטוב, תגלוש לבסוף לאנרכיה". חזונו הקוסמופוליטי היה שונה תכלית שוני מחזונם של האנטי-פופוליסטים בני זמננו.

פוליטיקאים שוחרי קוסמופוליטיות מתקשים להבין את הזיקות הלאומיות של בני אדם. הם גם אינם יכולים לתפוס מדוע מיליוני אירופים החליטו לתמוך במפלגות שהם עצמם מוקיעים כפופוליסטיות. הם מרוחקים כל כך מחייהם של האנשים הפשוטים שלא נותרה שום נקודת מגע פוליטית ממשית בין שני מגורים אלה בחברה. לכן האליטות אינן מבינות את מושאי שנאתן. הפופוליזם פירושו דברים רבים, אבל מעל כולם הוא תשובתו של העם

פרנק פורדי (Furedi) הוא פרופסור לסוציולוגיה באוניברסיטת קנט, ובין הקולות הבולטים כיום בתנועת השמרנות הלאומית. המאמר פורסם לראשונה בעלונו 'שורשים וכנפיים' בפברואר השנה. תרגם מאנגלית צור ארליך.

5 Aline Burni, "COVID-19 has not killed global populism", *IDOS*, 25.6.2020

6 "Countering the populist threat: policy recommendations and educational tools" באתר הנציבות האירופית.

7 Christopher Lasch, *Revolt of the Elites: And The Betrayal of Democracy*, New York: WW Norton, 1995

8 Joshua W. Brooks, "Elements of Prophetic Interpretation", *The Literalist*, vol.2, part 1, p.298

1 Gianni Pittella, "Populism, racism and xenophobia have infected Europe", *Euractive*, 28.7.2016

2 Robert Samuels, "Populism as a cultural virus", in Samuels, *Vital Rhetoric*, Palgrave Macmillan, 2021

3 José Javier Olivas Osuna and José Rama, "COVID-19: A Political Virus? VOX's Populist Discourse in Times of Crisis", *Polit. Sci.*, 18 June 2021

4 Otto English, "Coronavirus' next victim: Populism", *Politico*, 18.3.2020

משה סעדה

שירת – קיבלת

ניתוח רוחבי כלל-חברתי של סוגיית הגיוס לצה"ל הוא פתח לפיתרון הסוגייה הנפיצה. מתן הטבות למשרתים בצה"ל ובשירות הלאומי והאזרחי יציב תמרור ערכי ברוך, ויגביר את השוויון בנטל

כי תלמידי ישיבה משוחררים מחובת גיוס – אך זאת בתנאי שהם עוסקים רק בלימוד תורה בישיבה, וכל עוד הם לומדים. אם יתברר שהם עוסקים בעניינים אחרים או שחדלו ללמוד בישיבה, הם יגויסו.³

היסוד לשחרור זה נשען על חרדתם של ראשי הישיבות דאז מחורבן עולם התורה. שופט בית המשפט העליון בדימוס צבי טל היטיב לתאר בדו"ח הוועדה שבראשה עמד את שושלת הישיבות המפוארת של העם היהודי, החל מימי המשנה והתלמוד בארץ ישראל ובבבל, דרך הישיבות הגדולות בסוף המאה העשירית בספרד, צפון אפריקה, פרובנס, צרפת ואשכנז, ועד למרכזי התורה שנוסדו במאה ה-17 במזרח אירופה ובמרכזה. חורבן עולם התורה הגדול במלחמת העולם השנייה זעזע את ראשי הישיבות בישראל, כאמור, והם ביקשו להבטיח את המשך הגחלת התרבותית והרוחנית של עולם הישיבות ושל התלמידים שהתמסרו ללימוד התורה באופן מלא.⁴

אולם גם בן-גוריון, שקבע פטור לבני הישיבות, לא התכוון שתהיה זו תופעה רחבה, ואף ראה בה פגם ערכי ומוסרי. כבר כעשור לאחר הקמת המדינה שוחררו כ-3,000 תלמידי ישיבות משירות צבאי

בראשית ימיה של המדינה, עם התגבשות ההסדרים החברתיים וארגון הכוח הצבאי, התקבעו דפוסים שנראו אז נקודתיים, אך בחלוף שבעים וחמש שנה עודם מסעירים את החברה הישראלית.

מלחמת העצמאות דרשה להעמיד כל הון אנושי שניתן היה להטיל אל המערכה, אך קבוצה קטנה ביקשה לפטור את עצמה מהשתתפות במלחמה. היו אלה תלמידי הישיבות ש"תורתם אומנותם". ב-12.2.1948 כתבו ראשי 'המפקד לשירות העם' לרבנות הראשית ולוועד הישיבות, כי הם מסכימים לדחיית שירות של שלושה חודשים "רק לתלמידי ישיבות אשר תורתם אומנותם", תוך הדגשה כי שאר תלמידי הישיבות יגויסו לשירות כמו כל אזרח.¹

ארבעה ימים לפני קום המדינה נחתם הסכם בין ראשי הישיבות לראשי 'המפקד לשירות העם', ולפיו תלמידי ישיבות ככלל יהיו פטורים מחובת גיוס לצבא – אולם בשל המצב החמור הם יאומנו אימון קצר, וישתתפו כמה שעות בשבוע במשימות שמירה. יוצאים מן הכלל יהיו תלמידי ישיבה מצוינים, אשר יאושרו פרטנית על ידי הרבנים הראשיים ויזכו לפטור מוחלט מגיוס.² החלטה זו אושררה על ידי ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון, ונקבע

משרד הביטחון הציע להגביל את הפטור המוחלט ל-500 תלמידים, ולגייס את השאר לתקופות קצרות של כמה חודשים. הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, הרב הראשי דאז, פנה במכתב אל בן גוריון בבקשה שלא לפגוע בהסדר הקיים:⁵

נחרדתי עמוקות ולבי נשבר בקרבי נוכח השמועה כי נתעוררה כוונה להכניס שינויים במעמד הקיים של תלמידי הישיבות שגיוסם נדחה [...]. יחד עם חורבן קהילות ישראל ספו תמו כל מרכזי התורה המפוארים בגולה זו. ואירופה, ערש הישיבות, חרבה גם מבחינת התורה, יודעה ולומדיה. אולם חסדי ה' כי לא תמנו ולא כלו רחמיו: ארצנו, שהועדה והתיצבה כמקום כינוס לנידחי ישראל ולשיירי הטבח באירופה – קלטה במידה יתירה גם את שרידי תלמידי הישיבות וראשיהן. אלה, אחד מעיר ולא שניים ממשפחה – באו והקימו כאן מחדש את סוכת הישיבות שנחרבה באירופה [...]. חובה מוטלת על העם היושב בציון תחת שמי חיי עצמאות להעניק לבני הישיבות אשר הופקדו לשמור על נכסי הרוח של האומה [...] – שחרור מכל חובת גיוס כל דהו, כל עוד הם יושבים באהלה של תורה. כי אף הם מגויסים ועומדים הם על בטחונה של תורת ישראל ומורשתה, אשר בהן תפארתו ובגללן הגענו עד הלום [...].

שבועיים לאחר מכן השיב לו בן גוריון במכתב:

[...] ואשר לבחורי הישיבה, הדבר, נדמה לי, אינו כה פשוט. כשפטרתי

לפני 10 שנים בחורי הישיבה משירות בצבא היה מספרם מועט וגם, כפי שנאמר לי אז, היתה זו הארץ היחידה שבה נשארו לומדי תורה לשמה, אם כי עליי לציין בשמחה כי בחורי הישיבה לקחו חלק בהגנה על ירושלים כשאר צעירי ירושלים. המצב מאז נשתנה. בחורי הישיבות רבו [...] ומספרם הגיע לאלפים. בארצות נכר אין הגויים נזקקים למגיני ישראל. פה כולנו יהודים, וביטחוננו תלוי אך ורק בנו; וזוהי קודם כול שאלה מוסרית גדולה אם ראוי הדבר, שכן אימא פלונית ייהרג להגנת המולדת, ובן אמא אלמונית יושב בחדרו ולומד בבטחה, כשרוב צעירי ישראל מחרפים נפשם למות.

אני לא אעז לבוא אליך בהלכה מפורשת של הרמב"ם, כי במלחמה מצווה הכול יוצאים, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה, כי אתה, כמובן מאליו, בקיא בהלכה יותר ממני, אבל נראה לי כי במדינת ישראל 'תורת הקשת' היא חלק מהתורה, ולא ייתכן שאלפי צעירים לא יהיו מסוגלים לאחוז בנשק ביום פקודה. [...] אסור לשכוח שאין אנו ממשיכים פה חיי הגלות, ותלויים בחסדי זרים, ונמשיך לנהוג כעם הסמוך לשולחן אחרים. אנו עומדים ברשות עצמנו, ועול הביטחון מוטל עלינו בעצמנו [...] איני יכול למצוא בתורה, או נביאים או בכתובים, שלומדי תורה היו פטורים מהגנת המולדת [...]. איני יכול להסכים בשום אופן לדברך ש"בגלל בחורי הישיבות הגענו עד הלום". לא הם בנו את הארץ, לא הם

היחיד ששרד מאז הוא שילובם של הדרוזים והצ'רקסים, אשר שיתפו פעולה עם היישוב היהודי עוד טרם הקמת המדינה והוכיחו את נאמנותם למדינת ישראל לאורך השנים.

ניסוח החוק, אם כן, ביקש להשאיר את העיקרון השוויוני שלפיו חובת הגיוס חלה על כולם, ובד בבד להותיר מרחב תמרון לממשלה לקבוע מי לא ייקרא לשירות. זאת, בין היתר, מתוך כוונה שלא לגייס את המיעוט הערבי. כאשר החוק הגיע לכנסת, קיבלו הדברים ביטוי נוסף. חבר הכנסת יעקב מרידור (חירות) אמר: "אני יודע את הדעה, והדעה היא בהחלט מוצדקת – שוויון זכויות מלא... אבל אם ידוע מי הוא האויב הפוטנציאלי לעתיד, ואם ידוע מי מכין לנו את הסיכוב השני, אם כן, כיצד נעכל ערבי אחד על כל 3 יהודים בצבא?"

חבר הכנסת תופיק טובי ממק"י דווקא התלונן על אי גיוס הערבים וטען שזו אפליה גזעית, אך מנגד חבר הכנסת סיף א'דין אל' זועבי מהרשימה הדמוקרטית של נצרת אמר: "יש אומרים שעודנו נמצאים במצב מלחמה עם הערבים, ועל כן לא נוכל לפי שעה לסמוך עליהם ולמסור את נשקינו לידיהם; וייתכן שיש מן האמת ברעיון זה".

בשנת 1954 ביקש שר הביטחון פינחס לבון לדעת מהו פוטנציאל הגיוס בקרב אוכלוסיית המיעוטים. הבריר העלה כי מדובר בפוטנציאל של כ-24 אלף גברים לשירות סדיר, רובם ערבים מוסלמים. על אף התנגדות הצבא לגייסם, הוציא שר הביטחון צו לכלל קהילות המיעוטים שלא שירתו בצה"ל. מטרתו המוצהרת הייתה "לתת לערבים את האפשרות להוכיח שלא רק זכויות הם תובעים לעצמם, כי

חירפו נפשם למות על עצמאותה (אם כי כמה מהם עשו זאת), ואין להם זכויות מיוחדות שאין ליהודים אחרים.

[...] בלי קיום עם ישראל – לא תהיה תורה, ופיקוח נפש האומה קודם לכול. ודווקא מי שמכבד לומדי תורה (ואני מעז להגיד שאני אחד מהם) ורוצה ביקרם, צריך לדאוג, שהם לא יתבדלו מהמחנה ולא יפטרו עצמם מהחובה הקדושה ביותר – החובה להגן על הוריהם, קרוביהם, יישובם ועמם [...]":

שתי נקודות חשובות עולות מדברי בן גוריון. האחת היא השאלה המוסרית, היא שאלת השוויון בנטל – האם ראוי שאחד ישב בחדרו וילמד בבטחה בעוד חברו מחרף נפשו למות? הנקודה השנייה אך מחדדת שאלה זו: עניינה של מדינת ישראל היא היות העם היהודי עומד בזכות עצמו. כלומר מעבר לסוגיית השוויון, הגנת המדינה היא חובה המסורה ומוטלת על היהודים בארץ.

דברים אלה מובילים לסוגייה מקבילה בזיקתה לחובת הגיוס לצה"ל, והיא סוגיית אי גיוס המיעוט הערבי. חוק שירות הביטחון נוסח בכוונת מכון באופן המותיר שיקול דעת רחב בידי הממשלה בעניין הגיוס. מחד גיסא רצו להימנע מניסוח לא שוויוני כלפי אזרחים בישראל, ומאידך גיסא ברור היה לכול, הן לבן-גוריון הן לאנשי הצבא, כי גיוס המיעוט הערבי לצבא הוא סכנה ביטחונית. אומנם נעשו ניסיונות נקודתיים לשלב מיעוטים בשירות צבאי, אך הללו נתקלו בהתנגדות עזה עד שבשלב מסוים היחידות המשלבות פורקו. הניסיון

קיבלו קרוב ל־6,000 פטור על רקע נפשי, וכ־2,000 על רקע רפואי שאינו נפשי. נוסף צעירים השוהים בחו"ל, בנות שאינן עומדות בסף הגיוס, נשים נשואות וגברים עם עבר פלילי או קשיי הסתגלות - עוד כ־4,500. נסכם ונמצא שיותר ממחצית שנתון 2022 לא התגייס. ולכל אלה יש להוסיף כ־10 אחוזים בממוצע הנושרים במהלך שירותם הצבאי. לצד השירות הצבאי, כ־18 אלף צעירים משרתים בשירות לאומי אזרחי. מתוכם כ־70% יהודים וכ־30% ערבים ודרוזים. מבין היהודים, כ־10% הם גברים חרדים.

ניתן לראות בבירור כי מיקוד הזרקור על החרדים הוא החמצת העניין. כמעט מחצית מבני ובנות ה־18 במדינת ישראל אינם משרתים את המדינה אפילו יום אחד. לא בשירות צבאי ולא בשירות לאומי אזרחי. ביניהם יש בני מיעוטים, יש חרדים, ויש מהאוכלוסייה הכללית שנמצאים בחו"ל, הוציאו פטור נפשי או נשרו תוך כדי השירות. אם רוצים באמת לעשות סדר ולשנות את המצב החברתי בישראל, צריך לפתוח הכול.

זכויות לכול, הטבות למשרתים

בלבד

כל חברת בני אדם נדרשת להתאחד סביב ייעוד משותף וערכים משותפים. אין פירוש הדבר שאין שונות או אי־הסכמות, אלא שבליבת הקיום המשותף נדרשת הימצאותה של מטרה משותפת - אחרת אין בסיס לחיים בצוותא כחברה אחת. יחיד החי לבדו אינו יכול לספק בעצמו את כל הצרכים שיאפשרו לו חיי ביטחון ושגשוג.

אם נכונים הם למלא גם חובות המוטלות עליהם כאזרחי המדינה". בימים הראשונים נרשמה התלהבות מסוימת בקרב צעירים ערבים שנמשכו לרעיון לשאת נשק וללבוש מדים, ואולי גם להימלט מחיי השגרה המשעממים. הדור המבוגר יותר צינן את ההתלהבות, ובסופו של דבר הם לא התגייסו והרעיון ירד מסדר היום. גם כאשר עלתה יוזמה דומה כעבור שנים, היא נגזזה ביוזמת שני הצדדים - הערבים שלא רצו להתגייס, והצבא שלא רצה לגייס אותם.⁷

המיעוט המשרת

שבעים וחמש שנה חלפו מאז אותם ימים. ההסדרים שהתייחסו לקבוצת מיעוטים של כמה אלפי אנשים ועוד כמה מאות תלמידי ישיבות שתורתם אומנותם, יצאו מפרופורציות ויצרו למעשה שתי קבוצות בישראל: אלו שמשרתים ואלו שלא. אין מדובר על רוב צעירי ישראל המשרתים, כפי שתיאר בן־גוריון בימיה הראשונים של המדינה. בפועל, מקרב חייבי הגיוס כיום מתגייסים פחות ממחצית (!).

ניקה שנתון אחד לדוגמה.⁸ בשנת 2022 היו כ־150 אלף בני ובנות 18. כ־40 אלף מתוכם השתייכו לקבוצת מיעוטים שאחוז הגיוס בהן זניח (גברים ונשים מוסלמים, ערבים נוצרים, נוצרים שאינם ערבים, חסרי סיווג דתי ונשים דרוזיות). כנזכר למעלה, את הציבור הזה הצבא אינו מנסה לגייס ואינו מביא בחשבון פוטנציאל הגיוס. עוד כ־10 אלפים גברים קיבלו פטור 'תורתו אומנותו' (מדובר כאמור בשנתון אחד; בשנתונים מצטברים המספר גבוה הרבה יותר), וכ־20 אלף בנות פטור מטעמי דת. נוסף על אלה

אבל תלמידי הישיבות אינם היחידים המקבלים תמיכה ניכרת לאו־דווקא אם שירתו בצבא. כל צעיר בישראל הלומד במוסדות מתוקצבים להשכלה גבוהה, אוניברסיטאות ומכללות, מקבל סבסוד גדול לשכר הלימוד שלו. לשם המחשה, סטודנט למדעי החברה מקבל סבסוד של כ־20 אלף שקל לשנה, סטודנט למדעי הרוח, אומנות ועיצוב מסובסד ביותר מ־36 אלף שקל בשנה, סטודנט לרפואה ב־55 אלף שקל לשנה, ובמדעי הטבע – בכ־76 אלף שקל בשנה. ההטבות הללו ניתנות לכלל אזרחי מדינת ישראל שלומדים באוניברסיטאות בישראל.

מישהו עצר לשאול אם אותם אנשים שאנו מסבסדים בעשרות אלפי שקלים בשנה, למשך כמה שנים, שירתו את המדינה? האם מישהו שמעוניין ללמוד פילוסופיה או שפות עתיקות לתואר ראשון ושני ודוקטורט צריך לזכות לסבסוד בסכומי עתק, אם לא תרם למדינה בצבא או בשירות לאומי?

לא רק בהשכלה הגבוהה יש עיוות גדול, אלא גם בדיוור. המדינה מפרסמת מכרזים לבניית דירות במחירים מסובסדים במסגרת "דיוור למשתכן" או "דירה בהנחה". גובה הסבסוד יכול להגיע לחצי מיליון שקלים ואף יותר. היה מצופה כי תנאי ראשון לזכייה במכרז יהיה תרומה למדינה בשירות צבאי, לאומי או אזרחי. אולם לא רק שאין תנאי כזה, אלא שהמדינה מפרסמת מכרזים כאלה גם ביישובים ובשכונות המיועדים דווקא לציבור הערבי והחרדי, ציבור שאחוז המשרתים בו נמוך עד אינו קיים.

אפילו בשירות המדינה נעשה העוול הזה.

לעומתו, חברה אשר כל יחיד בה לוקח חלק במטרותיה המשותפות, מצליחה לייצר ביחד את התנאים הדרושים לשגשוגו של כל יחיד ויחיד.

נכון, תמיד עלולים להיות 'טרמפיסטים', יחידים הנהנים מעמלם של אחרים אבל אינם תורמים את חלקם. כאשר שיעורם בחברה הכללית זניח, ניתן להעלים עין. אולם כאשר הוא גדל לכדי עשרות אחוזים מהאוכלוסייה, הרעיון של חברה חדל מלהתקיים. אם כל אחד יכול לבחור להיות זה שלא תורם – יישאר כאן אוסף של יחידים, על כל המשתמע מכך. אי אפשר לספק ביטחון בלי שותפות. אי אפשר לספק שירותים חברתיים בלי שותפות, ואי אפשר לייצר סדר חברתי בלי שותפות. ביסוד הכול: אי אפשר לייצר שותפות מבלי שכולם יהיו שותפים.

במצב הנוכחי, כמחצית מהאזרחים אינם נוטלים חלק בשירות המדינה בשום אפיק (צבאי, לאומי או אזרחי), ועשרות אחוזים מהאזרחים הבוגרים אינם משתתפים בשוק העבודה, אינם יצרנים ואינם משלמים מיסים – אך כולם נהנים מהטבות מפליגות ומסבסוד מסיבי.

המצב הזה אינו יכול להימשך.

השכלה גבוהה, דיוור, שירות ציבורי

תלמיד ישיבה מקבל מלגת קיום בסכום של כמה מאות שקלים בחודש, ואברך מקבל מלגה של כ־1,500 שקל. מדובר בעשרות אלפי תלמידי ישיבה צעירים שאינם מתגייסים לצבא ואינם משתלבים בשוק העבודה.

במכרזים לשירות המדינה לא רק שאין העדפה למי ששירת, אלא אף קיים איסור לשאול בריאיון קבלה אם המועמד שירת בצבא או לא. לצד זה, יש תקנים מיוחדים השמורים דווקא לחרדים, לערבים וכדומה. השאיפה לשלב בשירות הציבורי אנשים מהאוכלוסיות הללו ראויה ומצוינת, אבל ראוי להוסיף לתנאי הקבלה את חובת השירות. אין כל בעיה לאייש את התקן דווקא בחרדי או בערבי, אבל לכל הפחות יש לדרוש, או למצער להעדיף, את מי ששירת בצבא או בשירות לאומי אזרחי. מדוע נעלם המרכיב הזה מכל מקום, ועוד כשאחוזי השירות נמוכים כל כך?

ההטבות הללו פוגשות את הצעירים בישראל בראשית דרכם האזרחית. הן מסייעות מאוד בתחילת הדרך, ויכולות לשנות חיים לטובה. בפועל, נהנים מהן אזרחים רבים שאינם תורמים למדינה ולחברה, ואילו התורמים נאלצים להמתין בתור ולקוות שיזכו. עולם הפוך ראיתי.

הטבות למשרתים בלבד

מעתה מדינת ישראל צריכה לקבוע כלל פשוט, שהוא ראשית לכול ערכי ומוסרי: שירתת - קיבלת, לא שירתת - לא קיבלת. מי שנותן למדינה, מי שתורם לה, מי ששותף בה - גם ייהנה מפירותיה. מי שלא - לא. זכויות אזרחיות בסיסיות יוענקו בוודאי לכל אזרח במדינה, גם לעבריין היושב בכלא; הטבות יינתנו אך ורק למי ששותף.

מעבר לעיקרון הערכי העומד מעל לכול, יש בכך גם שינוי של מערך התמריצים. מי שרוצה עזרה מהמדינה בסכסוד הלימודים

האקדמיים, מי שרוצה סיוע ברכישת דירה, מי שרוצה מענקים שונים ומגוונים לתקופות ייחודיות בחיים - שיתרום למדינה. אם צעיר ידע כי כל עוד לא ישרת את המדינה הוא ייאלץ לממן בעצמו חלק ניכר מלימודיו האקדמיים ולרכוש דירה במחיר גבוה בכחצי מיליון שקלים, וידע שסיכוייו לקבל תפקיד בשירות המדינה נמוכים יותר, הוא יחשוב פעמיים. אם גם נעניק הטבות מס מיוחדות למשרתי מילואים קרביים ולתומכי לחימה פעילים, הבריחה משירות לא תהיה עוד קלה כל כך, ובוודאי לא אטרקטיבית כל כך.

עוד יש לומר ביושר, כפי שכתבתי בפתח הדברים, כי לא את כולם המדינה מעוניינת לגייס, וכלל לא בטוח שהיא צריכה את כולם בצבא. הכול יודעים כי כוח האדם בצבא אינו מנוצל תמיד בצורה מיטבית, ושקיימת לא מעט אבטלה סמויה בקרב המשרתים.

לכן צריך לקבוע כי כל צעיר וצעירה בגיל 18 חייבים קודם כול לעבור ב'שער', ובו יבחר הצבא את אלה שהוא מעוניין בהם. לצבא ישאר מרחב שיקול דעת להתחשב במאפיינים תרבותיים וחברתיים של קבוצות האוכלוסייה השונות, אך המסנן הראשון יהיה צורכי הצבא. מי שישרת בצבא גם יתוגמל באופן דיפרנציאלי: בסיס משך השירות, בשירות צבאי או לאומי אזרחי, הוא שנתיים. מעבר לכך, לוחמים, תומכי לחימה או אחרים שהצבא זקוק להם לתקופה ארוכה יותר, ישרתו שלוש שנים - ובשנה השלישית יזכו לתגמול זהה לתנאי קבע. באופן זה ייעל הצבא את הקצאת המשאבים וכוח האדם: מי שנצרך יישאר, מי שלא נצרך ישוחרר.

המבקשת לשנות את מערך התמריצים כפי שפרשתי כאן. תינתן העדפה בשירות המדינה למי ששירת, והטבות מגוונות כגון מימון לימודים על תכנוניים (באקדמיה או בישיבה) או הטבות ברכישת דירה יוענקו אך ורק למי ששירת את המדינה בשירות כלשהו (להוציא כמובן את הפטורים משירות על רקע רפואי או עולים חדשים שעלו לאחר גיל גיוס, שזכותם להטבות לא תיפגע).

אני מאמין שהשינוי החברתי הזה הכרחי, ושהוא בהישג ידנו. שותפים לו בכנסת חברים מימין ומשמאל. ביחד, עם תמיכה ציבורית רחבה, נוכל לחולל את השינוי האמיתי שכולנו זקוקים לו.

מי שהצבא אינו זקוק לו, ישרת בשירות לאומי אזרחי. השירות הזה יכול להתאים לכל חלקי האוכלוסייה בישראל. אנשים יכולים לשרת בקהילותיהם, לתרום בתחומי הבריאות, הרווחה, החינוך, החקלאות, שירות המדינה וכו'. אזרחי המדינה יתברכו בעשרות אלפי צעירים המשפרים את השירותים הניתנים להם, ואף תיווצר אפשרות של צמצום בתקני כוח אדם קבועים בשירות המדינה, בתפקידים שאינם דורשים הכשרה או השכלה מיוחדת. כך אפשר יהיה להקטין את ההוצאה הממשלתית ולהקל את נטל המס על האזרחים.

לפני כמה חודשים יזמתי עם מייקל אייזנברג וקבוצת חברי כנסת הצעת חוק

משה סעדה הוא חבר כנסת בסיעת הליכוד, לשעבר סגן וממלא מקום ראש המחלקה לחקירת שוטרים.

7 התכתבות בין הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג לדוד בן גוריון בשאלת גיוס בחורי ישיבות בעשור הראשון לקיומה של מדינת ישראל, ישראלים, גיליון 4, סתיו 2012. זמין במרשתת.

7 ליאב אורגד, המיעוט הערבי בישראל וחובת שירות ביטחון, המשפט י"ז, תשס"ו. זמין במרשתת.

8 הנתונים ברובם לקוחים (חלקם מעובדים) ממסמך של מרכז המחקר והמידע של הכנסת, "חייבי גיוס בני 18 ושעורוי גיוס לפי קבוצות אוכלוסייה", 4.4.2024.

9 מרכז המחקר והמידע של הכנסת, נתונים על סטודנטים ועל תקצוב במערכת ההשכלה הגבוהה, 29.2.2024.

1 עופר אדרת, "כשבן גוריון רצה לגייס את בחורי הישיבות", הארץ, 9.6.2012.

2 ישראל כהן, "ההסכם של ועד הישיבות והעדה החרדית עם הצבא", כיכר השבת, 26.7.2017.

3 מכתב מאת ד. בן גוריון לרמטכ"ל ומנכ"ל משרד הביטחון, 2.1.1951.

4 דו"ח טל, פרק ב': רקע ונתונים, הלימוד בישיבות – רקע היסטורי.

5 י"ג במרחשון תשי"ט.

6 התכתבות מובאת במאמרה של מירית דינור, "מן הארכיון:

אופיר זיגלמן

ללמוד מתבוטות של אחרים

ההיסטוריה מלמדת שציוויליזציות משגשגות יכולות להיגדע בן־דגע. על ישראל ללמוד ממקרי העבר ולהיערך לגרוע מכול

המערבי בן זמננו הפך עשיר וחומרי ואיבד את ממד הטרגדיה שמלחמות צבאיות עלולות להביא עמן. ארבעת מקרי הבוחן ההיסטוריים מדגימים את דפוסי האיוולת של החשיבה האנושית. בכל אחד מהם, הכרעות אחרות של מנהיגים יכלו כנראה להציל את החברה מאבדון.

עיר המדינה היוונית העתיקה תבאי שכנה במישור בין אתונה לחבל הפלופונס שבו שכנה ספרטה. לתבאי היה מעמד מיוחד בין ערי המדינה היווניות הרבות. היא הייתה המרכז הרוחני־מיתולוגי של יוון העתיקה, ועליה נכתבו טרגדיות ידועות כגון 'אנטיגונה' ו'אדיפוס המלך'. תבאי אף עמדה בראש קואליציה של ערי מדינה אזוריות, ניצחה את ספרטה בשנת 371 לפנה"ס, והייתה מוקפת חומת ביצורים קדומה אשר שמה יצא למרחקים. זאת בשעה שיריבה, אלכסנדר מוקדון בן ה־21 מהצפון, נראה כיריב נטול ניסיון.

כל אלו תרמו לשאננות ואף לנאיביות בקרב מדינאיה. בדצמבר 335 לפנה"ס, במהלך יממה אחת, צבאו של אלכסנדר שיטח את העיר, הרג את תושביה והכחיד את המורשת שלה. בעלי הברית שהתבאיים סמכו עליהם לא הגיעו. החומה התגלתה כחדירה. הנשים והילדים נמכרו לעבדות. מאות שנים לאורך מכן עוד קוננו בערי יוון על "גבורת תבאי" שנהפכה לתל אבנים.

"קשת המוסר ארוכה, אך היא נוטה אל הצדק", נהג ברק אובמה, בנאומיו המשלהבים כנשיא, לצטט את מרטין לותר קינג. אך ההיסטוריה מלמדת כי משאלות לב נוטות לשבש את אומדן המציאות של מדינאים ואומות ואף להביאם לסף כיליון. תבאי, קרתגו, קונסטנטינופול וטנצ'יטלן ייצגו כולן בשעתן ציוויליזציות משגשגות בעלות מסורת מפוארת, מערכת בריתות אזורית וטכנולוגיה צבאית משוכללת. כל זה לא הפריע לכובשים שלהן – המקדונים, הרומאים, העות'מאנים והספרדים – להכחיד אותן בן לילה. עד לרגע האחרון ממש, בכל אחת מהציוויליזציות הללו רווחה האמונה כי "לנו זה לא יקרה".

את הסיפור המרתק של ארבעת החורבנות מספר ויקטור דיוויס הנסון, עמית בכיר במכון הובר באוניברסיטת סטנפורד ומההיסטוריונים הצבאיים הבולטים של תקופתנו בספרו החדש, הסוף של הכול (The End of Everything: How Wars Descend into Annihilation). הנסון פונה למקרי הבוחן ההיסטוריים כדי להזהיר אותנו מפני נאיביות אסטרטגית ושאננות. למרות כל השינויים הטכנולוגיים העצומים שהאנושות חוותה מאז אותם מאורעות, הטבע האנושי נותר זהה. אדרבה, התקדמות הטכנולוגיה יכולה להוביל לנסיגה מוסרית, שכן שפע ופנאי משחיתים את אופיים של יחידים ואומות. עולם

רקע שקיעת האימפריה הרומית המערבית. קונסטנטין העביר אליה את אוצרות הרוח והידע של העולם הקלאסי והקים בה את הכנסייה הגדולה בעולם. כאלף שנה התבססה קונסטנטינופול כמרכז הכלכלי, השלטוני והרוחני של האימפריה הביזנטית. שוחריה ראו בה את "מרכז העולם", עיר המוגנת על ידי רוח הקודש הנוצרית. חומות ההגנה הכפולות של העיר שבנה הקיסר תאודוסיוס נחשבו לפלא של העולם העתיק. העות'מאנים ניסו כמה פעמים לכבוש את העיר, ללא הצלחה. הסולטאן העות'מאני החדש, מהמט השני בן ה־21, נתפס כלא מנוסה. הקיסר הביזנטי קונסטנטין ה־11 האמין כי נוצרים ברחבי אירופה לא יתנו לקונסטנטינופול ליפול לידי המוסלמים.

אבל באפריל 1453 מהמט השני גייס יותר מ־100 אלף חיילים והטיל מצור על העיר. העות'מאנים נעזרו בכלי נשק חדישים שנרכשו באירופה, ובפרט בתותחים כבדים. למרות קריאתו של הקיסר הביזנטי לעזרה, רק 2,000 חיילים נוצרים מאיטליה הגיעו כתגבורת להגן על העיר. לאחר חודשיים הצבא העות'מאני פרץ את החומה. ב־29 במאי נכבשה קונסטנטינופול. תושביה נרצחו, נאנסו או נלקחו בשבי. הכובשים בזו את העיר והעלו באש את המנזרים, הכנסיות והארכיונים. קונסטנטין ה־11 נהרג בקרבות, ראשו נכרת על ידי המוסלמים והוצג לראווה. כשאבק השרפה התפור, מורשת בת שלושת אלפים שנה של תרבות יוונית־נוצרית במזרח אגן הים התיכון הגיעה לקצה. האימפריה הביזנטית חדלה מלהתקיים. האזור נפל לידיים מוסלמיות.

גורל דומה היה מנת חלקה של טנוצ'טיטלן,

קרתגו, הבירה הפיניקית המשגשגת, התקיימה כשבע־מאות שנים לחופו הדרומי של הים התיכון כמעצמה מתחרה לרומא. קרתגו שלטה על שטחים נרחבים בצפון אפריקה ועל דרכי סחר ימי. העיר נודעה בשל צי ימי מפואר, עושר במשאבים חומריים וחומה חזקה (המרשימה ביותר בעולם העתיק עד להקמת חומות קונסטנטינופול במאה החמישית). מנהיג קרתגו, חניבעל, אף הפליא להערים על הרומאים ב־218 לפנה"ס, במלחמה הפונית השנייה, כשחצה את הרי האלפים והנחיל לרומאים תבוסות קשות. ואולם קרתגו הפסידה לבסוף לרומא, ונאלצה להסכים לחוזה שלום משפיל אשר חייב אותה לצמצם את האחזקות הטריטוריאליות, לקצץ בצי הימי שלה ולשלם פיצויי מלחמה לרומא.

ההנחה בקרב מנהיגי קרתגו, בעשורים שלאחר חוזה השלום, הייתה שלרומא אין אינטרס לפגוע בעירם, שכן זו מקיימת את תנאי החוזה ואף מהווה שותפת סחר חשובה לרומא. אך ב־149 לפנה"ס התייצבו כוחות רומאיים בקרתגו והטילו מצור על העיר. הרומאים ניתקו בשיטתיות את קרתגו מהערים השכנות ומשרשראות אספקה. כשהמצור הסתיים לאחר שלוש שנים, הרומאים פרצו את החומה המבוצרת של העיר ורצחו בדם קר את מרבית התושבים. מאות שנים של התיישבות פיניקית באפריקה נמחו כלא היו. עיר רומאית חדשה נוסדה על חורבות קרתגו.

קונסטנטינופול, עיר הבירה המפוארת של האימפריה הרומית המזרחית (ביזנטיון), הוקמה במאה הרביעית על ידי הקיסר הרומי קונסטנטין כ"רומא החדשה" על

לארבעת המקרים יש מאפיינים משותפים שעלינו לקחת לתשומת ליבנו. ראשית, בכל הערים המותקפות שררה אשליית ביטחון מדומה ואף היברים בקרב ההנהגה, וזאת על סמך חומות וביצורים אימתניים שעד לאותו רגע לא נפרצו. הסתמכות על הצלחות עבר צבאיות בהדיפת תוקפים גררו גם הן תחושת שאננות, שהתבררה ברגע האמת כשגויה. שנית, בכל המקרים העמים שהובסו הניחו כי בעלי ברית טבעיים (ערי מדינה יווניות שכנות של תבאי, נוצרים מאירופה לקונסטנטינופול) יבואו לעזרה. אך ברגע האמת, בעלי הברית שהסתכלו על מאזן הכוחות קיבלו רגליים קרות והעדיפו לנטוש את הברית ולהתמקם בצד המנצח. שלישית, בכל המקרים מקבלי החלטות הניחו כי היריב לא באמת מתכוון למה שהוא אומר, או שהאינטרסים שלו לא מתיישבים עם הכחדת העיר. המציאות גילתה כי לא הייתה זאת אלא השלכה פסיכולוגית. לבסוף, בכל אחד מהמקרים שררה הערכת חסר של יכולות היריב, ובתוכן טקטיקות וטכנולוגיות חדישות, וחשיבה שלא השכילה להניח שהתסריט הגרוע מכול יכול להתממש.

בעידן המלחמה המודרני, נראה כי קטסטרופה בקנה מידה דומה לשל אלו שקרו לתבאים, הקרתגים, הביזנטים והאצטקים אפשרית כתוצאה משימוש של היריב בנשק גרעיני, הפצת נשק ביולוגי מתקדם, או ביצוע מתקפת סייבר נרחבת המביאה למיטוט תשתיות קריטיות. מפתה לחשוב כי התפיסה הטרגית שלפיה "החזקים עושים את מה שביכולתם והחלשים סובלים", שביטא ההיסטוריון האתונאי תוקידידס בספרו תולדות

עיר הבירה המרשימה של האימפריה האצטקית שחלשה על כארבעה מיליון נתינים במרכז אמריקה. העיר נבנתה במאה ה-14 על אי קטן בלב אגם טשקוקו במקסיקו. הבנייה שלה הייתה פלא אדריכלי של העת העתיקה: עיר תעלות שחוברה בגשרים אל איים מלאכותיים וכונתה "ונציה של המערב". במרכז העיר עמדה פירמידת מקדש לאלים, ובה הוקרבו קורבנות אדם. כשלושים שנה לאחר שקולומבוס גילה את אמריקה, ב-1519, הפליגה לחופי מקסיקו משלחת שמנתה מאות חיילים ספרדים בהובלתו של אָרְנֵן קורטז. הספרדים, שהיו נחותים מספרית, לא הטרידו את מנוחתו של שליט האצטקים, מוקטסומה השני, שאף ראה ב"אנשים הלבנים" שליחי האל והסכים לארח אותם בעירו. האמונה האצטקית הייתה כי טנוצ'טיטלן לעולם לא תיפול. "מי יכול לערער את העיר שמוגנת על ידי מלכות שמיים?", אמרו.

אך במאי 1521 קורטז הפליא לעשות כשהטיל מצור על טנוצ'טיטלן בעזרת אלף חיילים ספרדים. למרות נחיתות מספרית, החיילים הספרדים השתמשו בטקטיקות מצור מתקדמות מאירופה ובכלי נשק שהאצטקים לא הכירו, כמו חניתות, שריון, תותחים ופרשים. קורטז גם גייס לצבאו שבטים ילידים שכנים שתיעבו את האצטקים. הספרדים כיתרו את טנוצ'טיטלן וניתקו אותה מאספקה מחוץ לאגם. מקץ ארבעה חודשים הספרדים חדרו לעיר, טבחו בנתינים, רוקנו את אוצרות הממלכה והחריבו אותה כליל. האצטקים ששרדו היו לעבדים ולשפחות של הכתר הספרדי. האימפריה הילידית החזקה במרכז אמריקה נפלה לשלטון אירופי נוצרי.

על המוטו הרצחני "קרתגו צריכה להיכחד" (Carthago delenda est) שטבע קאטו הזקן בדור שקדם לטבח בקרתגו, כך דורות של פלסטינים גדלים על חזון "מהנהר ועד לים" לחיסול מדינת ישראל, ודורות של איראנים גדלים על הקביעה כי "הישות הציונית" היא שטן שיש להכריתו ושישראל היא "מדינה שניתן להשמיד בפצצה אחת" (כדברי הנשיא לשעבר האשמי רפסנג'אני), שעה שמדינתם מפתחת יכולות נשק גרעיני.

עיי החורבות של תבאי, קרתגו, קונסטנטינופול וטנוצ'טיטלן צריכים ללמד אותנו שאימים יש לקחת ברצינות, שבעלי ברית טבעיים של ישראל לא יעמדו תמיד לצידה בשעת צרה, שחוסן העבר של ישראל אינו מבטיח עוצמה עתידית, וששקילת התרחיש הגרוע ביותר צריכה ללוות תמיד את מקבלי ההחלטות הישראלים.

המלחמה הפלופונסית, עברה מהעולם; שבעידן המודרני אמנות ומוסדות של חוק בינלאומי לא יאפשרו הכחדה של אומות. עם זאת, התבוננות קצרה ברשימת מקרי רצח העם שחוללו עמים וארגוני טרור במאה השנים האחרונות נגד יהודים, ארמנים, קמבודים, בוסנים, טוטסי, כורדים, יזידים ודארפורים צריכה לכל הפחות להדליק נורת אזהרה, ולהזכירנו כי אין מניעה שמה שהתרחש בעולם העתיק יחזור בעידן המודרני בכפוף לשינויים המתחייבים מאופי הלחימה והאמצעים הטכנולוגיים.

רבים מדפוס האיוולת שהנסון מזהה – הערכת חסר של היריב, משאלות לב בנוגע לעוצמה של ביצורים אסטרטגיים, התרפקות על הצלחות עבר והסתמכות יתר על בעלי ברית – היו נוכחים בישראל ערב טבח שמחת תורה, וחלקם נוכחים עדיין. כשם שהחינוך והתרבות ברומא התבססו

אופיר זיגלמן הוא מנהל בכיר בחברת טכנולוגיה וחוקר אורח במרכז לגאופוליטיקה באוניברסיטת קיימברידג'.

יצחק מור

הדור הצעיר של הטראמפיזם

מציב את העובד האמריקני במרכז, שואב הכוונה והשראה מתובנותיה של הדת הקתולית ותומך במדינת ישראל. מבט אל משנתו של המועמד הרפובליקני למשרת סגן הנשיא, ג'יידי ואנס

המוכר "אופיום להמונים". אולם לאורך כהונתו של הנשיא טראמפ אימץ ואנס את הרטוריקה שלו והפך מאויב לחסיד אדוק.

ואנס נעשה אחד הדוברים הרהוטים והחריפים של תנועת (Make) MAGA (America Great Again) שמוביל הנשיא לשעבר טראמפ. בשנת 2020 אף זכה ממנו לתמיכה רשמית, שהבטיחה לו את הזכייה במושב בסנאט. בעוד מינוי מועמד לסגן נשיא נעשה בדרך כלל מתוך ניסיון לקלוע לטעמים של בוחרים שהמועמד המוביל איננו "מכסה", כאן ויתר טראמפ על ניסיון כזה והעדיף לסמן יורש צעיר ומבטיח שידאג להמשיך לעצב את המפלגה הרפובליקנית ברוחו גם לעתיד.

ההמרה הפוליטית של ואנס חברה להמרת דת שלו, לקתוליות, שנדון בה מייד. השינויים האישיים הללו, בשילוב עם התקדמותו המהירה, הבולטות האישיות ויכולת הביטוי המרשימה שלו, הפכו אותו לפוליטיקאי מוכר אך גם שנוי במחלוקת. אלא שלמרות הניסיון של מבקריו הרבים של ואנס להציג את שינוי עמדותיו כאופורטוניסטי, הקשבה זהירה לדבריו מלמדת על שינוי רעיוני עמוק יותר.

במאמרו בגיליון הקודם של 'השילוח' תיאר שגיא ברמק בפירוט את התחזקותו

המועמד הטרי שדונלד טראמפ בחר לסגנות הנשיא, מגלם לכאורה את התגשמות החלום האמריקני של אדם הבונה את עצמו בכוחות עצמו. ואנס הגיע ממשפחה לא מתפקדת בקהילה קשת יום בהרי האפלצ'ים. אימו הייתה מכורה לסמים קשים והוא גדל בעוני אצל סבתו. אך למרות הרקע הקשה שבו גדל הוא לקח את עצמו בידים, התגייס לחיל הנחתים ושירת בעיראק. לאחר מכן התקבל לבית הספר למשפטים של אוניברסיטת ייל, פרסם ספר רבי-מכר, ניהל במשך תקופה קצרה קרן הון סיכון, נבחר לסנאט מטעם מדינת אוהיו – ולאחרונה הוכרז כמועמד לסגנות הנשיא. כל זה עוד לפני גיל ארבעים, שהוא ציין באגוסט האחרון.

ספרו של ואנס, Hillbilly Elegy, שבו תיאר את סיפור חייו המאתגר, זכה לשבחים משני צידי המפה הפוליטית. ואנס תיאר את סיפורו של הקבוצה החברתית שהוא הגיע ממנה, מעמד הפועלים הלבן בחגורת הפלדה. הוא נתפס כמי שהצליח לתת לציבור הרחב טעימה מן הייאוש של קבוצת אוכלוסייה שסיפורו איננו מוכר דיו. בכך הוא תרם להסבר התמיכה בקרב קבוצות אלו במועמדותו לנשיאות של טראמפ בשנת 2016. בתקופה זו התנגד ואנס לטראמפ בחריפות. הוא ראה בו דמגוג גזעני

המפתח ליציבות טמון ברובו בשדה הכלכלי. כלכלה, ובעיקר שוק העבודה, היא הנושא החביב על ואנס. בעיניו, הבעיה הכלכלית העיקרית בארה"ב היא התמכרותה לעבודה זולה. זו מיובאת אליה באמצעות הגירה חופשית, ומטופחת גם מחוצה לה בשל הסחר החופשי עם סין וההשתעבדות של משקי הבית האמריקניים לסחורה זולה המיוצרת מעבר לים. לכן, הצעדים הדחופים ביותר בעיניו, מלבד העלאת שכר המינימום, הם הגבלה של ההגירה, הטלת מכסי מגן (בעיקר על סחורה סינית), והפחתת רגולציה בתעשייה המקומית. לדעתו, עידוד "תוצרת הארץ" האמריקנית הוא צעד בעל משמעות ביטחונית רחבה.

מובן שהצעדים הללו (מלבד הפחתת הרגולציה) אינם תואמים את המסורת הכלכלית השמרנית של המפלגה הרפובליקנית. זו דגלה בדרך כלל, לפחות באופן הצהרתי, בהפחתת מיסים, שחרור חסמים וחופש כלכלי. ואנס איננו מהסס לצאת נגד הקו המסורתי של המפלגה. הוא אף שיתף פעולה עם מחוקקים דמוקרטיים הנחשבים ל"סוציאליסטים" (ביניהם הייתה גם אליזבת וורן) להגברת הרגולציה על רכבות, הגבלת שכר הבכירים בבנקים, וביטול הטבות מס למיזוגי חברות. בכך מאמץ ואנס עמדות כמו אלו של הכלכלן אורן קאס, המצביע על החשיבות של שיקולים חברתיים ושיקולי ביטחון לאומי בניהול כלכלה לאומית, על חשבון יעילות השוק. לדעתו של ואנס, הכלכלה האמריקנית, ובעיקר זו הרפובליקנית, מתמקדת יותר מדי בצרכן, ועליה לשוב ולשוות לנגדה את הפועל הפשוט.

לדעתו של ואנס, שידוד המערכות בכלכלת

והתעצבותו של הימין הפוסט-ליברלי החדש בארצות הברית. הימין החדש, אֶבְּחָן, נוטה לראות את הליברליזם המקדש את זכויות הפרט על חשבון ערכים חשובים אחרים כעומד בסתירה לתפיסה של שמרנות לאומית. דוברים רבים של קבוצה זו מצביעים על נזקים לקהילה, למשפחה ולחברה כולה הנגרמים בשל תפיסה אטומיסטית של הפרט, קידוש שיח הזכויות וזניחת הדת הנוצרית במרחב הציבורי. לדעתם תפיסות אלו מידרדרות לכדי עריצות חברתית ומחשבתית מפני שהן מלווות בהדרה של דתיים ושמרנים ממעמדות כוח והשפעה ובדה-לגיטימציה לרעיונות שמרניים.

כשוואנס מסביר את "ההמרה" שלו מימין שמרני לימין פופוליסטי (השימוש במונח כאן איננו כינוי גנאי. ואנס עצמו מאמץ הגדרה זו), הוא מתאר מעין התגלות שחשפה אותו לשחיתות עמוקה ואדישות של האליטות בשתי המפלגות כלפי אזרחים "פשוטים". בכמה הזדמנויות תיאר כיצד דווקא הצלחת ספרו הפגישה אותו עם בעלי עסקים עשירים במיוחד, וכיצד פגישות אלו גרמו לו להבין את עומק הניכור בינם לבין ההמון. בנאום בפני תנועת "השמרנות הלאומית" הוא תיאר את התהליך שעבר במונחי הסרט 'מטריקס'. מרגע שבחר בגלולה האדומה, אי שם בין השנים 2016-2020, החל לראות את המציאות "כפי שהיא".

לדעתו של ואנס, הדבר החשוב ביותר שעל קהילות מקומיות, ועל אזרחי אמריקה בכלל, לשאוף אליו, הוא יציבות. יציבות כלכלית, דתית ולאומית.

העבודה אינו נפרד מסוגיות "שמרניות" או דתיות קלאסיות כמו ערכי המשפחה וקדושת הנישואים. בראיון לכתב העת השמרני First Things טען ואנס, תוך שהוא מגייס את הרקע הסוציו־אקונומי הקשה שלו, שהדרך לשמור על משפחות מתפקדות עוברת בתחום הכלכלי. קשיים בזוגיות יכולים לנבוע מסיבות רבות כמוכן, אך מצוקה כלכלית כמעט תמיד תיצור קשיים כאלה. לצד ביטחון כלכלי, ואנס עומד על כך שיציבות משפחתית מושגת בעיקר באמצעות חיים קהילתיים ואמונה דתית. תפקידו של הממסד לאפשר, ובוודאי שלא לתקוף, את המבנים החברתיים הללו.

הקתולי החדש

גם כשואנס מדבר על סוגיות דתיות, ועל החוויה הדתית האישית שלו, הוא חוזר מהר מאוד לכלכלה. לטענתו ההתמקדות הדתית הרגילה בסוגיות של אתיקה מינית ונישואים מחמיצה את מה שיש לדת לומר על מדיניות כלכלית וחברתית. "התורה החברתית הקתולית" (Catholic Social Teaching), המדגישה ערכים כמו סיוע לעני, כבוד לעבודה וסולידריות חברתית, מילאה תפקיד מפתח בהמרת הדת שלו לקתוליות בשנת 2019. כשהתייחס להמרה זו תיאר אותה כשילוב בין חיפוש אינטלקטואלי אחר דת בעלת מסורת ארוכה ורלוונטית, לבין מסע אישי לעבר אמונה מוכרת ויציבה שבה מחזיקים רבים מן האנשים שהוא אוהב ומעריך.

בשיחה עם ההוגה השמרני רוד דְרֶהָר טען ואנס שהעובדה שקתולים נקראים לעבוד כל ימיהם על אמונתם כדי לזכות ב"חסד" האלוהי משכה אותו יותר מהטרנספורמציה

המרת דת עשויה אולי להישמע זרה לקורא הישראלי, אך יש לדעת שבעולם דובר האנגלית ובאמריקה בפרט המרות דת הן עניין נפוץ. המרת דת לקתוליות בפרט היא תופעה מוכרת בקרב הוגים שמרנים שמצאו בדת זו תחושה של ודאות ויציבות, וכן מסורת פילוסופית, אינטלקטואלית ומוסרית עשירה. די להזכיר בהקשר זה דמויות שמרניות בולטות כגון ג'ק צ'סטרטון, אליסדייר מקינטאייר, ראסל קירק וריצ'רד ג'ון נויהאוס. האחרון חיבר בשנת 1987 את הספר 'הרגע הקתולי' (The Catholic Moment) שבו התנגד לטענה שיש סתירה מהותית בין האמונה הקתולית לדמוקרטיה האמריקנית, ובעיקר צפה, ואף קידם באופן פעיל, את הפיכתה של הקתוליות לכוח מעצב בתרבות וב"פילוסופיה הציבורית" בארה"ב. שניים מן ההוגים שהשפיעו במיוחד על ואנס, הפילוסוף הצרפתי רנה ז'ראר והעיתונאי האיראני־אמריקני סוהרב אחמדי, גם הם מומרים לקתוליות.

המאשימה ריאליסטים בהתעלמות משיקולים מוסריים הוא טען שהשיקולים המוסריים שיש להתחשב בהם הם אלה המקובלים על האזרחים האמריקנים ולא אלה שמנחית עליו מלמעלה הממסד. כך למשל ערך "קידום הדמוקרטיה" במדינות כמו עיראק איננו מבטא אינטואיציה מוסרית רחבה בארה"ב, ולכן מדיניות החוץ של הנאו-שמרנים לפניו הייתה "מטופשת".

העיקרון השני של ואנס הוא הכפפה של יחסי החוץ לשאלות של כלכלה מקומית. לכן, סיוע או התערבות חיצונית שעשויים לשפר את מצבו הכלכלי של האזרח האמריקני (כמו למשל התנגדות להתעצמות הסינית במזרח אסיה) היא מבורכת, ואילו יוזמות כמו פלישה לעיראק ואפגניסטן או סיוע לשרידותה של אוקראינה אינן כאלו.

כשהנשיא ביידן הציג השנה את חבילת הסיוע של הממשל לאוקראינה ולישראל, ואנס התנגד נחרצות לסיוע הצבאי לראשונה, ותמך בהגדלת הסיוע לאחרונה. כדי להסביר את ההבדל הוא נקט רטוריקה תועלתנית וגם שפה דתית. מבחינה "ריאליסטית" הוא הסביר שסיוע אמריקני לאוקראינה איננו מסוגל לשנות דרמטית את פני המערכה, בגלל עוצמתה של רוסיה וחולשתה של אוקראינה, ואילו במקרה של ישראל הניצחון אפשרי. ועוד, ישראל היא מעצמה טכנולוגית, וטיפוח חדשנותה הצבאית הוא אינטרס אמריקני מובהק בשל היכולת להפיק תועלת ממערכות כמו כיפת ברזל.

מעניינת יותר הייתה טענתו הדתית. ואנס הסביר שרוב אזרחי ארה"ב סבורים "שהמושיע שלהם, ואני עצמי נמנה עם

הבולטות הקתולית הדתית בקרב הימין החדש, ובקרב תומכי טראמפ בפרט, מלמדת, לדעתו של הפובליציסט השמרן מתיו שמידט, כי טראמפ אינו דוחה מצביעים נוצרים אדוקים, אלא דווקא מושך אותם. בכהונתו הראשונה של טראמפ רווחה ההערכה כי דמותו המוחצנת וגסותו ירחיקו מצביעים דתיים מהמפלגה הרפובליקנית. אך התברר שמאמינים רבים החשים נדחקים מן המיינסטרים החברתי בשל אמונתם, מזדהים עם התבטאויותיו של טראמפ נגד האליטות החילוניות, נגד הגירה ועוד. הזדהות זו התבטאה בעלייה בשיעור ההצבעה לטראמפ בקרב קתולים, אוונגלים ופרוטסטנטים שחורים בין 2016 ל-2020. מינויו של ואנס הקתולי צפוי לחזק מגמה זו ואולי אף לקרוץ ל"אינטגרליסטים" – קתולים המבקשים להכפיף את מערכת השלטון החילונית לדת הנוצרית – שאחד הידועים שבהם הוא המשפטן אדריאן וֶרְמִיגוֹל מאוניברסיטת הרוורד (גם הוא כמובן מומר לקתוליות).

האינטרס והסנטימנט

לבסוף, יחסי חוץ. ההתמקדות של ואנס באינטרסים הכלכליים של האדם הפשוט ש"נשכח" על ידי הפוליטיקאים היא גם המפתח להבנת מדיניות החוץ שלו. בחודש מאי האחרון נשא ואנס הרצאה במכון המחקר קווינס סי בושנינגטון הבירה, ובה פרס את משנתו בהקשר זה. בעיניו, יחסי החוץ של ארה"ב צריכים להתבסס על שני עקרונות. העיקרון הראשון הוא ריאליזם קר ומחושב הבוחן את התועלת שמניבה לאינטרס האמריקני מעורבות אמריקנית בסכסוכים זרים. כמענה לביקורת השגורה

להתמודד איתן, גם אם לא תמיד באופן משכנע במיוחד. כך לדוגמה, בראיון לניו-יורק טיימס הוא הכיר בכך שהעלאת שכר המינימום עלולה להגביר אבטלה, אך טען כי "לפחות לאלו שמועסקים יהיה שכר מכובד". בנאום ההכתרה שלו בוועידה הרפובליקנית במילווקי הודגשה מאוד עובדת היותה של אשתו אושה בת להורים ממוצא הודי. נטען שם שזהו ביטוי מובהק של "החלום האמריקני", כדי להדוף טענות על גזענות.

ג'יימס דיוויד ואנס שונה מטרואמפ בכמה מובנים חשובים. הוא צעיר יותר, משכיל יותר, דתי יותר, "מוזר" פחות, וכנראה גם בעל מודעות עצמית גבוהה יותר. אך כפי שטוענים רבים שהתעמקו בדמותו, וכפי שהוא עצמו מודה במידה רבה, הבשורה שלו לאמריקה היא בסופו של דבר בשורתו של טראמפ. ואם להשתמש בדימוי של סטיב באנון, יועצו לשעבר של הנשיא לשעבר: "ואנס הוא כמו השליח פאולוס עבור המשיח טראמפ. המומר הנלהב שמפיץ את בשורת הטרואמפיזם יותר משטרואמפ עצמו היה מסוגל".

המאמינים בישו, נולד, מת וקם לתחייה ברצועה הצרה והקטנה הזאת לחוף הים התיכון". לכן, הגנה על שלמותה של מדינת ישראל היא אינטרס מוסרי אמריקני מובהק. לדעתו המחשבה שמדיניות חוץ אמריקנית יכולה להתעלם מההקשר הישראלי המיוחד היא "מגוחכת", בשל הזהות הנוצרית של רוב הציבור האמריקני. ואנס גם ביקר בישראל ביולי 2022, תמך בהעברת השגרירות לירושלים, התנגד להסכם הגרעין ולאחרונה הביע דאגה מן האנטישמיות הגואה בקמפוסים.

אם צריך לסכם את גישתו של ואנס למדיניות ציבורית אפשר לדבר על שמרנות חברתית (המקדשת יציבות), מתובלת ברטוריקה פופוליסטית ("האוניברסיטאות הן האויב" היא למשל כותרת של הרצאה שלו). מבחינה כלכלית הוא שם דגש בשיפור מצבו של "האמריקני הפשוט" גם על חשבון יעילות השוק, ומבקש לתת לגיטימציה לעיצוב מדיניות כלכלית וביטחונית גם באמצעות שיקולים רוחניים.

ואנס מייצג את הפלג בימין החדש שחרף השימוש שלו ברטוריקה חריפה, מודע יחסית לביקורות נגדו ועושה מאמץ מסוים

יצחק מור הוא תלמיד לדוקטורט בחוג למדע הדתות באוניברסיטה העברית. מחקרו עוסק במחשבה הפוליטית והתיאולוגית של הוגים קתולים ויהודים בתנועה השמרנית בארצות הברית.

ההפגנה כקהילה

מארגני מחאת קפלן וקודמותיה השכילו לבנות סביבן מרקם חברתי-תרבותי הממלא את מקומה של הקהילתיות שאבדה. את ההצלחה הזאת אפשר לחקות

מה היה סוד הצלחתן של ההפגנות נגד הרפורמה המשפטית? אפשר כמובן לומר שאנשים רבים סברו בכנות שהרפורמה היא אסון; אפשר לדבר על שקידתה של האליטה השמאלית-פרוגרסיבית לעצב את פני השיח בישראל, ולהכתיב את סדר היום הציבורי באמצעות הקמת שורה ארוכה של מכוני מחקר, ודרך שליטתה במוסדות האקדמיה, התרבות, התקשורת והמשפט – ולהצר על מיעוט החשיבות שייחס לכך הימין לאורך השנים (ולהוסיף על כך את המאבק האגרסיבי של השמאל נגד אחדים מהמכונים השמרניים שבכל זאת קמו). אפשר גם להפנות את המבט להגמוניה הפרוגרסיבית בצמרת הביטחונית והעסקית, שאפשרה את הכנעת השלטון הנבחר.

מחודשת. המהפכה התעשייתית שהתרחשה במהלך המאה ה-19 ותהליך העיור שבא בעקבותיה חוללו שינוי ניכר באופייה של החברה במערב; שינוי שהחריף והלך לאורך המאה העשרים ובתחילת המאה הנוכחית. האדם, שמאז החלה הציוויליזציה האנושית חי כל חייו בקהילה קטנה, מצא את עצמו בודד ומנותק בערים גדולות ומנוכרות. היו שראו בכך הזדמנות. המרקסיזם, למשל, קפץ על הזדמנות לבטל תפיסות מוסריות המותאמות לתרבויות, לעמים, לדתות ולאזורי מגורים, ולהעמיד מוסר כללי אחיד וחילוני שיוטמע באמצעות מהפכה מעמדית.

אבל הוגים אחרים ראו בכך בעיה חמורה. כבר בסוף המאה ה-19 אמיל דורקהיים קרא לתופעה "אנומיה", כלומר אי-חוק: מחסור בסטנדרטים אתיים-קהילתיים המעגנים את הפרט. בספרו 'החלוקה האנומית של העבודה' טען דורקהיים שאובדן המבנה החברתי הקהילתי יוביל לקריסתן של כל הנורמות החברתיות הקיימות ולבלבול מוסרי וחברתי.

רוברט ניצ'ט, סוציולוג והיסטוריון מאוניברסיטת ברקלי בארה"ב, הצביע בשנות החמישים (בספרו 'החתימה לקהילה' שתורגם לעברית) על התמורות החברתיות

על כל אלה דובר ועוד ידובר. אך כאן אני מבקש לומר משהו על הצורה, ולא על התוכן; על תרבות המחאה המאורגנת, לא על מהותה. אלה הם היבטים מדוברים פחות – ואולי מכריעים לא פחות. אני מבקש לטעון שהמחאה לא הייתה רק אמצעי לקידום מדיניות או ערך כאלה ואחרים. התנועה לעבר מחאה מתמדת היא תופעה שאפשר להבחין בה כיום ברחבי המערב. תנועה זו היא תכלית בפני עצמה, שכן היא ממלאת חסר שיצרו מגמות סוציולוגיות רחבות היקף של אובדן הקהילה, ונוטלת חלק בחיפוש אחר משמעות קהילתית

מדובר בהפגנות התנגדות גרידא אלא בתנועות קהילתיות של ממש שכוללות את עולמות הרוח, התרבות, הספורט והפנאי. ניצנים של היבטים אלו נראו כבר במחאה החברתית הגדולה של 2011, שכללה כזכור עיר אוהלים מאורגנת, הופעות מזדמנות, מעגלי שיח, מיצגי אומנות ועוד. המחאה נגד הרפורמה המשפטית המשיכה קו זה באופן רחב ומוסדר, עם לוחות זמנים מפורטים עד לרמת הדקה, אשר התפרסו על פני יחידות זמן של שבועות ואף חודשים ואשר כללו הופעות זמר ומחול, מסיבות עם תקליטנים, מיצגי אומנות ונאומים ארוכים.

ארגונים כמו 'אחים לנשק' ו'מחאת הסטודנטים' יצאו אפוא מגדר מאבק במדיניות ציבורית והתחילו לקבוע הלכה למעשה את סדר היום התרבותי, הרוחני והקהילתי של מאות אלפי המפגינים. כך נוצר מצב שהמחאה נגד הרפורמה ובעד הדמוקרטיה, לתפיסתה, נערכה באמצעות המון שיותר ממה שידע למה הוא מפגין, ידע עם מי הוא מפגין ונגד מי הוא מפגין. ההפגנות, ובעיקר אלו שנערכו בתל-אביב, נעשו למאורע חברתי-תרבותי.

ישראל מייצגת כאמור תופעה שמתרחשת במדינות מערביות רבות אחרות. למרבה האירוניה, הייצוג הבולט שלה בחודשים האחרונים היה בהפגנות נגד ישראל באוניברסיטאות העילית בארה"ב. המחאה הייתה מטרה אולי יותר ממה שהייתה אמצעי. היא כללה ערי אוהלים, מעגלי שיתוף ושיח (כמובן במעמד צד אחד בלבד), אירועי פנאי ותרבות כמו מעגלי תיפוף שירה וריקוד, הופעות והרצאות של ה'אינטליגנציה' הפרו-פלסטינית, וכמובן גם קביעה משותפת של מצוות העשה

המתרחשות בעקבות התמוססות הקהילות המקומיות והאורגניות, ובכללן המשפחה, השכונה והקהילה הדתית, והחלפתן במסגרת התייחסות של המדינה כולה או אף של העולם. באלו האחרונות חסרים, מטבע הדברים, מדדים חברתיים הקובעים מה נחשב טוב ומה רע, והתנהגותו החברתית של הפרט לא תמיד משליכה ישירות על מצבו. התוצאה של הכרסום במבנה הקהילה הנוכח, המובן והקבוע הייתה, על פי ניזבט, שקיעת החשיבות העצמית של הפרט ותחושות של ניתוק או תלישות חברתית.

התופעות שתוארו ניזבט ודורקהיים החריפו עוד מאז עבר חלק ניכר מהתקשורת הבינ-אישית לממד הווירטואלי. כמעט שנעלמה הקהילה האנושית: מפגשים בלתי-אמצעיים תכופים בעולם הממשי, שבעיקר הם (ואולי רק הם) עשויים ליצור אצל האדם תחושת ממשית של שייכות לדבר הגדול ממנו-עצמו.

כידוע, רעיון המהפכה המרקסיסטית והניסיון ליצור מוסר כללי כשלו ועברו מן העולם, אך התפתחות צדדית שלהם פורחת ומשגשגת. הנאו-מרקסיזם, שהוא הבסיס הרעיוני של תנועת הנעורות (wokeness) בארה"ב ושל תנועות מחאה רבות אחרות ברחבי המערב, אומנם החליף את פריזמת המעמדות החברתיים-כלכליים בפריזמת המדכא-מדוכא, אך הוא מבקש לבצע מהפכה דומה. אלא שמעבר לחילוף הפריזמות, הנאו-מרקסיזם שבשטח שינה גם את צורתו ולמד לתת מענה לצורך העז של האדם המודרני בקהילה.

כשמתבוננים לעומק במחאות הגדולות בישראל בשנים האחרונות ניכר כי אין

באופן זמני ורעוע, תחושה מעין קהילתית שסיפקה משמעות ולכידות חברתית למאות אלפים. המחאה החברתית ייצרה מפגשים חברתיים קבועים ותכופים, בהיקפים משמעותיים, והעניקה למשתתפיה תחושת משמעות, לכידות ושייכות שרבים בחברה האינדיבידואליסטית המודרנית ייחלו לה לאורך זמן. הקהילה האנושית שנוצרה מתוך המחאה הייתה חזקה כל כך, שהיא הצליחה לשתק בקלות מגזרים שלמים במשק ולעיתים אף במערכת הביטחון.

הימין האידיאולוגי מצוי במבוכה בהיבטים אלה. הקשרים המשפחתיים, הקהילתיים (בייחוד בימין הדתי) והלאומיים, שבציבור השמרני עוד עומדים בדרך כלל במלוא רענונותם, ריכזו את תהליך הניכור של המציאות המודרנית-מערבית וריפדוהו במענה קהילתי. וכיוון שהצורך לא היה עז ובווער, המענה הניתן לו אינו תוסס, חי ומושקע כפי שאפשר לראות בצידה השמאלי של המפה. ובכל זאת, לא ניתן להתעלם מכך שהצורך קיים ומי שנותן לו מענה מצליח להנכיח את רעיונותיו במרחבים הציבוריים באופן מוצלח יותר. יש פה אתגר, אבל אפשר לשאוב השראה מתנועות לאומיות אחרות ברחבי העולם ואף מן העבר שלנו.

בהודו, למשל, ה־RSS (Rashtriya Swayamsevak Sangh), גוף משמר קהילה, נוסד לפני מאה שנה ומחזיק כיום רבבות סניפים ברחבי תת־היבשת. חבריהם מתכנסים כמה פעמים בשבוע למפגשי הגות ותרבות המקנים להם תחושת שייכות לאומית וקהילתית. המשתתפים עוסקים בתרגילים פיזיים, בדיונים פוליטיים ואינטלקטואליים, בשירה ובהצגות. כל

והלא תעשה של התנועה. כך לדוגמה כדי להתקבל למאהלים היה על המפגינים להסיר כל סממן יהודי, ובתחילת כל שיחה היה עליהם להציג את כינוי הגוף המועדף עליהם מגדרית.

כל אלה יכולים להשתוות, מבחינת כמות התוכן והאינטראקציה הבינ־אישית, לארגונים משמרי קהילה אחרים כגון כנסיות או תנועות נוער לאומיות. במובנים רבים, השמאל הפרוגרסיבי, ששקע במשך שנים בחסך קהילתי נורא, מצא מזור למכה בדמות המחאה.

אין מדובר בתחליף של ממש, שהרי המחאה חסרה כמה ממאפייניה החשובים ביותר של קהילה. כאשר קהילה מסוימת בנויה סביב נושא פוליטי בודד, כמו במקרה הזה, אין די בכך כדי לבנות מבנה קהילתי שיוכל לענות לאורך זמן על החסך הקולקטיבי־אנושי שנוצר עם השנים. שכן אם המחאה מצליחה, הקהילה שהתבססה עליה מתפרקת; ואם, מנגד, הזמן עובר והמחאה אינה משפיעה, הלהט ייחלש וההמון יתפור. נראה כי האופי הלעומתי של המחאות, ובפרט אלו המשתייכות למחנה הפוסט־מודרני, הופכן לסופות עראי הממלאות את תפקידן המסוכך, הקהילתי, לזמן מוגבל בלבד. על כן, גם מחאה המושפעת בפעילויות תרבות, פנאי ואינדוקטרינציה אידיאולוגית זקוקה מפעם לפעם לנושא חדש להתעמת איתו. אם אין רפורמה יש חטופים.

ובכל זאת, בעידן היפר־וירטואלי כשלנו, לאחר שנות קורונה וכאוס הבחירות, עצם הנוכחות האנושית המתמשכת והקבועה ("כל מוצאי שבת בקפלן") יצרה, גם אם

הספורט, למשל, כמו מכבי, הפועל ובית"ר, נוסדו כולן כהתארגנויות חברתיות על בסיס תנועתיות-אידאולוגי, שלכולן היה משותף הרצון לייצר קהילה פעילה ומעורבת במפעל הציוני. כוחן של רוב ההתארגנויות החברתיות הללו דעך עם השנים.

כעת, כאשר המבנה הקהילתי האנושי והמעורב חוזר משמאל בדמות המחאה, על הימין להשקיע משאבים ואנרגיה בגיבוש מבנה קהילתי מחודש ותוסס הנוכח במרחב הציבורי. מענה לצורך הקהילתי, מענה שיהיה יציב, מאוזן ובר-קיימא, עשוי להיות מגביר השפעה ממשי למחנה השמרני לאומי בישראל.

אלו נועדו לשמר קהילה אנושית פעילה המושתתת על ערכיו המסורתיים של הלאום ההינדי, קושרת בין האוכלוסייה לבין מוסדות השלטון ויוצרת מודל אזרחי וקהילתי מעורב יותר. בשנים האחרונות ה־RSS אף יצר זרוע פוליטית עם הקמת ה־BJP. מפלגה זו היא כיום מפלגת השלטון במדינה. כל חברה גדלו וחונכו על ערכיה של ה־RSS.

תנועות מקבילות ל־RSS ההודי היו למכביר גם בימיה הראשונים של המדינה. המפלגות השקיעו מאמצים ומשאבים רבים בחוגי בית ובסניפים פעילים בכל רחבי הארץ ואף בתרבות ובפעילויות פנאי. אגודות

תאיר חלפון

הקונספציה המערבית

בניסיון להבין את כוונתם של אויביו, המערב שוגה פעם אחר פעם בהערכת יתר של שיקולי רווחה כלכלית ובהערכת חסר של שיקולים אידיאולוגיים או זהותיים

נתפסו כצורך קיומי של חמאס, ובהתאם לכך כמנוף לחץ על יציבותו הפוליטית שימנע את פתיחתה של מלחמה מול ישראל. בפועל, כפי שגילינו בשבעה באוקטובר, חמאס ראה ביציבות, בשגשוג וברוחה הכלכלית אמצעים למימוש האידאולוגיה המוצהרת בגלוי באמנת חמאס, ולא כמטרה בפני עצמה. אמנת חמאס, הנגועה באנטישמיות בוטה, אינה מכירה בזכות הקיום של מדינת ישראל, וכוללת סעיף שלם (סעיף מס' 13) המתנגד לכל פתרון לבעיה הפלסטינית שאינו

רבות דובר כבר על הקונספציה הישראלית שהתגלתה במערומיה, שלפיה ארגון הטרור חמאס אינו מעוניין בהסלמה במאבקו עם מדינת ישראל. פחות מדי דובר על כך שהקונספציה הישראלית אינה אלא ביטוי מקומי אחד לתפיסה רווחת מערבית רחבה הרבה יותר אך שגויה באותה מידה.

חמאס הוליך אותנו שולל כאשר הציג תמונת שווא שלפיה הוא מוכן לרגיעה ולדו־קיום תמורת נכסים כלכליים ושיקום הרצועה. ייצוא תוצרת לישראל והכנסתם של אלפי פועלים עזתיים לעבוד בישראל

המערבית. בעולם המערבי רווחת הסברה כי בני אדם שואפים לשפר את מצבם הכלכלי ואת רמת החיים שלהם. רעיונות אלה יסודם בעידן הנאורות, שהוגיו ראו בחשיבה הרציונלית מנחה בלעדית של ההתנהגות האנושית וסברו כי יצורים רציונליים שנפטרו מדעותיהם הקודמות ישאפו לשגשוג ולשיפור איכות חייהם. כאשר אלה הם העקרונות שעומדים בלב החשיבה המערבית, אין להתפלא על הקושי להבין אידאולוגיה אסלאמיסטית פונדמנטליסטית המגלה חשדנות ואף דחייה **ליתרונות** שמציעים הרווחה הכלכלית והשגשוג. דחייה זו פשוט אינה עולה בקנה אחד עם ההנחה **לפיה** כלל השחקנים השונים הם רציונליים.

אך האמת גלויה: אויבי המערב אינם שותפים לעקרונות אלה. בפסגת מערכת השיקולים של אויבי המערב נמצאים מניעים זהותיים: אידאולוגיים, לאומיים או דתיים, לא כלכליים.

דרך אחת להתמודד עם הקושי המערבי הזה היא לנסות להבין את מערכת העקרונות והשיקולים של הצד האחר. זו דרך הכרחית, אך לא מספיקה. קודם לכן נדרש צעד בסיסי יותר: הכרה בייחודיות המערבית עצמה. על המערב להכיר באלמנטים הזהותיים הפרטיקולריים שקיימים בו. כלומר, להכיר בכך שהאידאולוגיה, התרבות וההיסטוריה שלו משמעותיות לא פחות מרווחתו הכלכלית ושווקיו החופשיים.

הירתמות האוכלוסייה בישראל ערב המלחמה מדגימה את החיבור העמוק לזהות והנרטיב היהודי, גם כשהוא בא על חשבון הרווחה האישית. ישראלים שהיו באותה

באמצעות הג'האד (מלחמת דת).¹ עיקרה של הקונספציה בהענקת משקל רב יותר לשיקולים הכלכליים מאשר לתפיסות האידיאולוגיות המוצהרות של חמאס.

שגיאה תפיסתית דומה הובילה במערב למסקנה שרוסיה לא תפתח במלחמה עם אוקראינה. האירופים חשבו שקשרי המסחר הענפים שלהם עם רוסיה, ובפרט הסתמכותם על אנרגיית הגז הטבעית שלה, יניאו אותה ממאמצי התרחבות גאופוליטית. ואולם בפועל, כפי שלמדו האוקראינים על בשרם, רצונה של רוסיה לשנות את הסדר העולמי ולשוב להיות מעצמת-על, בשילוב עם תפיסתה שאוקראינה היא חלק היסטורי ותרבותי מציוויליזציה רוסית גדולה, הן שהכתיבו את דרכי פעולתה. גם במקרה זה לא מדובר בדברים שנלחשו בחדרי חדרים, אלא בדברים שנאמרו קבל עם ועדה. בנאום שנשא נשיא רוסיה ולדימיר פוטין בפורום ולדאי הוא הדגיש כי הוא רואה ב"רוסים ובאוקראינים עם אחד, אומה אחת. ... רוס של קייב [ישות פוליטית סלאבית מזרחית שהתקיימה בתחומי אוקראינה בלארוס ורוסיה בימי הביניים] היא מקורנו המשותף, ולא נוכל לחיות זה בלי זה".

בדומה לישראל אפוא, המערב כשל בניסיון להבין את כוונות הצד השני שכן העניק משקל עודף לשיקולי רווחה כלכלית ומשקל חסר לשיקולים אידאולוגיים או זהותיים.

מהו מקור כוחה של אותה קונספציה שאינו מאפשר לנו להינתק ממנה?

אחיותה האיתנה של הקונספציה נובעת מעקרונות עומק שהשתרשו במחשבה

המשילות הלאומית.

עם שהנרטיב ההיסטורי בוער בו ותופס נתח נכבד מזהותו ומעולם הערכים שלו יוכל להבין באמת עד כמה מרכזי הנרטיב של הצד השני בקבלת ההחלטות אצלו ובהתנהגותו. הוא מבין כי מיתוסים מכוננים של עמים אחרים, בין אם מדובר בנפכה ובתביעה לזכות שיבה במקרה הפלסטיני או בשאיפה אימפריאליסטית במקרה הרוסי, הם דברים שיש לקחת ברצינות תהומית.

ברגע שנכיר בחשיבות המניעים הזהותיים שלנו, לא נתפלא כלל על נכונותו של הצד השני לוותר על רווחה כלכלית ועל קדמה כלכלית לטובת הזהות והאידיאולוגיה שלו. הכרה במציאות זו תעזור למערב להבין ולחזות באופן מדויק, שקול וריאלי יותר את כוונות האויב, ולגבור עליו.

שבת שחורה מחוץ לאזור המאויים בחרו לנסוע דרומה תוך סיכון חייהם; ישראלים שהיו בחו"ל בחרו לעלות על המטוס הראשון לארץ כדי להילחם; ישראלים מכל רחבי הארץ ויתרו על עבודה, לימודים וקידום אישי כדי לצאת להתנדב ולעזור במאמץ המלחמתי. כל דפוסים ההתנהגות הללו מעידים על מניעים זהותיים עמוקים שגוברים על מניעי תועלת או רווח חומרי אישי מידי.

גם מחוץ לישראל מרכיבי הזהות הם חלק אינטגרלי מדרך פעולתן של חברות מערביות. דוגמה לכך היא פרישתה של בריטניה מהאיחוד האירופי. היתרון הכלכלי הגלום בחברות באיחוד האירופי לא הטה את הכף לטובת הישארותה באיחוד. השיקולים שהכריעו היו שימור הזהות הפרטיקולרית של הממלכה והבטחת

מאמרה זה של תאיר חלפון זכה השנה במקום הראשון בתחרות החיבורים לסטודנטים 'שורת המחץ' מטעם פורום קהלת.

כלשהו מ[אדמת] פלסטין כמוהו כניחת חלק מן הדת... אין פתרון לבעיה הפלסטינית אלא באמצעות הג'האד. היוזמות, ההצעות והוועידות הבינלאומיות הן בובות זמן והבל הבליים".

1 מתוך סעיף 13 באמנת חמאס: "היוזמות [המדיניות], ומה שקרוי פתרונות של שלום והוועידות הבינלאומיות לפתרון הבעיה הפלסטינית, עומדים בסתירה לתפישת העולם של תנועת ההתנגדות האסלאמית. לפיכך ויתור על חלק